

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

**Кваліфікаційна робота
магістра**

на тему **ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОСТИХ УСКЛАДНЕНИХ РЕЧЕНЬ
У РОМАНІ Ю. ВИННИЧУКА “ТАНГО СМЕРТІ”**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0352-у-з,
спеціальності 035 “Філологія”
освітньої програми “Українська мова та література”
спеціалізації 035.01 “Українська мова та література”
_____ М. Ю. Ільченко

Керівник _____ канд. філол. наук,
доц. Л. П. Бойко

Рецензент _____ канд. філол. наук,
доц. С. В. Сабліна

Запоріжжя
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет: *філологічний*

Кафедра: *української мови*

Рівень вищої освіти: *магістр*

Спеціальність *035 “Філологія”*

Освітня програма *“Українська мова та література”*

Спеціалізація *035.01 “Українська мова та література”*

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри української мови

_____ Р. О. Христіанінова

23 березня 2023 року

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Льченко Марії Юрївні

1. Тема роботи *Функціонування простих ускладнених речень у романі Ю. Винничука “Танго смерті”, керівник роботи Бойко Лариса Петрівна, кандидат філологічних наук, доцент, затверджені наказом ЗНУ від 10 травня 2023 року № 693-с.*

2. Термін подання студентом роботи – 31 жовтня 2023 року.

3. Вихідні дані до роботи: *Винничук Ю. Танго смерті : роман. Харків : Фоліо, 2022. 364 с. ; наукові праці І. Вихованця, П. Дудика, Т. Євтушиної, А. Загнітка, В. Кононенка, А. Мойсієнка, О. Новікової, О. Русакової, І. Слинька, К. Шульжука та ін.*

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1. *Теоретичні засади дослідження простого ускладненого речення.*

2. *Типологія ускладнення в простому реченні.*

3. *Типи простих ускладнених речень у романі Ю. Винничука “Танго смерті”.*

4. *Стилістичний потенціал однорідних і відокремлених членів, вставних і вставлених конструкцій, звертань у романі Ю. Винничука “Танго смерті”.*

5. Консультації розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада керівника роботи	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Доц. Бойко Л. П.	05.12.2022	05.12.2022
Перший розділ	Доц. Бойко Л. П.	10.01.2023	10.01.2023

Другий розділ	Доц. Бойко Л. П.	10.05.2023	10.05.2023
Висновки	Доц. Бойко Л. П.	11.09.2023	11.09.2023

6. Дата видачі завдання – 07 вересня 2022 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назви частин та етапи роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії	Вересень – листопад 2022 р.	Виконано
2.	Добір фактичного матеріалу	Вересень – листопад 2022 р.	Виконано
3.	Написання вступу	Грудень 2022 р.	Виконано
4.	Підготовка розділу 1 “Теоретичні засади дослідження простого ускладненого речення”	Січень – травень 2023 р.	Виконано
5.	Написання розділу 2 “Типи простих ускладнених речень в романі Ю. Винничука “Танго смерті”.	Травень – вересень 2023 р.	Виконано
6.	Формулювання висновків	Вересень 2023 р.	Виконано
7.	Оформлення роботи, одержання рецензії	Жовтень 2023 р.	Виконано
8.	Захист роботи	Грудень 2023 р.	

Студент _____ М. Ю. Ільченко

Керівник роботи _____ Л. П. Бойко

Нормоконтроль пройдено.

Нормоконтролер _____ О. В. Меркулова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра “Функціонування простих ускладнених речень у романі Ю. Винничука “Танго смерті” містить 59 сторінок.

Для виконання роботи дібрано близько 300 простих ускладнених речень, опрацьовано 57 джерел.

Об’єктом дослідження стали прості ускладнені речення в романі Ю. Винничука “Танго смерті”.

Предметом вивчення слугували конструкції, що ускладнюють просте речення в романі Ю. Винничука “Танго смерті”, а саме: однорідні члени речення, відокремлені та уточнювальні члени речення, вставні і вставлені конструкції, звертання.

Мета роботи – комплексний аналіз простих ускладнених речень у романі Ю. Винничука “Танго смерті”.

У процесі дослідження виконано такі **завдання**:

1) обґрунтовано теоретичні засади дослідження простого ускладненого речення в українському мовознавстві;

2) виявлено компоненти, які ускладнюють структуру простого речення в романі Ю. Винничука “Танго смерті”;

3) схарактеризовано типи формального ускладнення простого речення в романі Ю. Винничука “Танго смерті”;

4) з’ясовано специфіку вживання простих ускладнених речень у романі Ю. Винничука “Танго смерті”.

Методи дослідження: Дослідження велося із застосуванням таких методів і прийомів. Основним є описовий метод з його універсальними прийомами спостереження, систематизації та інтерпретації мовних фактів і явищ; метод структурно-семантичного аналізу із застосуванням частково методу стилістичного аналізу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше проаналізовано типи формального ускладнення простого речення в романі Ю. Винничука “Танго смерті”, з’ясовано особливості використання простих ускладнених речень у романі.

Сфера застосування. Результати дослідження можуть бути використані в закладах вищої освіти на практичних заняттях з синтаксису простого ускладненого речення.

Ключові слова: ВІДОКРЕМЛЕНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ, ВСТАВНІ КОМПОНЕНТИ, ВСТАВЛЕНІ КОНСТРУКЦІЇ, ЗВЕРТАННЯ, ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ, ПРОСТЕ УСКЛАДНЕНЕ РЕЧЕННЯ, УСКЛАДНЕННЯ, УТОЧНЮВАЛЬНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ.

ABSTRACT

Master's qualification work "Functioning of Simple Semi-Compound Sentences in Y. Vinnychuk's Novel "Tango of Death" contains 59 pages.

To fulfill the thesis about 300 simple complicated sentences were selected, 57 sources were studied.

The object of the study became simple complicated sentences in Y. Vinnychuk's Novel "Tango of Death".

The subject of the study is constructions that complicate a simple sentence in Y. Vinnychuk's novel "Tango of Death", such as: homogeneous clauses, separate and clarifying clauses, inserted and inserted constructions, references.

The aim of this study is complex analysis of simple complicated sentences in Y. Vinnychuk's novel "Tango of Death".

During the study the following **tasks** were completed:

- 1) theoretical foundations of the study of a simple complex sentence in Ukrainian linguistics are substantiated;
- 2) found components that complicate the structure of a simple sentence in Y. Vinnychuk's novel "Tango of Death";
- 3) the types of formal complication of a simple sentence are characterized in Y. Vinnychuk's novel "Tango of Death";
- 4) the specifics of the use of simple complex sentences have been clarified in Y. Vinnychuk's novel "Tango of Death".

The study is conducted using the following **methods** and techniques. The main one is the descriptive method with its universal techniques of observation, systematization and interpretation of linguistic facts and phenomena; the method of structural-semantic analysis with the partial application of the method of stylistic analysis.

Scientific novelty of the study is that the fact that for the first time the types of formal complication of a simple sentence in the novel "Tango of Death" by Y. Vinnychuk were analyzed, and the peculiarities of the use of simple complicated sentences in the novel were clarified.

Application Field. The results of the study can be used in higher education institutions for practical classes on the syntax of a simple complex sentence.

Keywords: SEPARATE MEMBERS OF SENTENCES, INSERTIVE COMPONENTS, INSERTED STRUCTURES, REFERENCES, HOMOGENEOUS MEMBERS OF SENTENCES, SIMPLE COMPLEX SENTENCES, COMPLICATIONS, SPECIFYING MEMBERS OF SENTENCES

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ	10
РОЗДІЛ 2. ТИПИ ПРОСТИХ УСКЛАДНЕНИХ РЕЧЕНЬ У РОМАНІ Ю. ВИННИЧУКА “ТАНГО СМЕРТІ”	20
2.1. Прості речення, ускладнені однорідними членами	20
2.2. Прості речення, ускладнені відокремленими членами	27
2.3. Прості речення, ускладнені вставними та вставленими конструкціями....	33
2.4. Прості речення, ускладнені звертаннями.....	44
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	53

ВСТУП

Однією з актуальних проблем сучасного мовознавства є вивчення специфіки організації та функціонування простих ускладнених речень, яка й до сьогодні залишається не до кінця розв'язаною, незважаючи на постійний інтерес до цих речень.

Теорія простого ускладненого речення формувалася впродовж довгого періоду. У ХІХ столітті розпочалося дослідження однорідних членів речення паралельно з іншими ускладнювачами. ХХ ст. стало етапом розвитку термінологічної системи та виникнення різноманітних теорій, поглядів і думок щодо ускладнювальних компонентів. У сучасній теорії граматики склався усталений погляд на ускладнене речення як багатовимірну одиницю. У ХХІ ст. триває процес уточнення синтаксичних одиниць, що ускладнюють структуру речення, з'являлися нові підходи до аналізу ускладнених компонентів.

На сьогодні науковий інтерес до простого ускладненого речення засвідчують вагомі та значущі розвідки, які по-різному розкривають тенденції розвитку цієї проблеми. Просте ускладнене речення залишається багатоаспектною одиницею, здатною до розширення різними синтаксичними моделями (відокремленими членами речення, вставними та вставленими конструкціями, пояснювальними синтаксичними одиницями, однорідними членами речення, конструкціями з паралельними членами, деякими експресивними одиницями) [33, с. 1].

У сучасній функційній граматиці виокремили два ряди членів речення – формально-синтаксичні (власне-члени речення) та семантико-синтаксичні (синтаксеми). Відповідно існує два типи підходів для їхнього окреслення, представниками першого, формально-синтаксичного є (І. Вихованець [7], А. Загнітко [21; 22], О. Кульбабська [27; 28], А. Мойсієнко [32] та ін.), ускладнювальні конструкції, виокремлені на основі семантико-стилістичного підходу, простежено в роботах І. Вихованця [7], К. Городенської [9; 10], О. Межова [30], М. Мірченка [31] та К. Шульжука [51]. Вивченням

ускладнювальних компонентів простих речень займались С. Алексеєва [2], О. Новікова [33], І. Слинько [43], Т. Радіонова [39], Р. Христіанінова [46; 47], Н. Цівун [48], Ю. Чернобров [49; 50] та ін.

Попри значний інтерес до розглядової проблеми, питання функціонування простих ускладнених речень в текстах різних стилів і жанрів залишається детально не вивченим. Прості ускладнені речення в романі Ю. Винничука “Танго смерті” ще не були предметом окремого дослідження, що й визначає **актуальність** обраної теми.

Об’єкт дослідження – прості ускладнені речення в романі Ю. Винничука “Танго смерті”.

Предметом дослідження є конструкції, що ускладнюють просте речення в романі Ю. Винничука “Танго смерті”, а саме: однорідні члени речення, відокремлені та уточнювальні члени речення, вставні і вставлені конструкції, звертання.

Мета роботи – комплексний аналіз простих ускладнених речень у романі Ю. Винничука “Танго смерті”.

У процесі дослідження виконано такі **завдання**:

- 1) обґрунтовано теоретичні засади дослідження простого ускладненого речення в українському мовознавстві;
- 2) виявлено компоненти, які ускладнюють структуру простого речення в романі Ю. Винничука “Танго смерті”;
- 3) схарактеризовано типи формального ускладнення простого речення в романі Ю. Винничука “Танго смерті”;
- 4) з’ясовано специфіку вживання простих ускладнених речень у романі Ю. Винничука “Танго смерті”.

Методи дослідження: Дослідження велося із застосуванням таких методів і прийомів. Основним є описовий метод з його універсальними прийомами спостереження, систематизації та інтерпретації мовних фактів і явищ; метод структурно-семантичного аналізу із застосуванням частково методу стилістичного аналізу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше проаналізовано типи формального ускладнення простого речення в романі Ю. Винничука “Танго смерті”, з’ясовано особливості використання простих ускладнених речень у романі.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть бути використані в закладах вищої освіти на практичних заняттях з синтаксису простого ускладненого речення.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТОГО УСКЛАДНЕНОГО РЕЧЕННЯ

Поняття “ускладнення” охоплює різноманітні синтаксичні процеси, які можна узагальнити лише, розглядаючи вихід речення за межі його основної структури. Традиційна граматики вирішувала проблему членування речення, виділяючи в ньому головні та другорядні члени. Проте у процесі розвитку лінгвістики та удосконалення методів аналізу мовних одиниць такий підхід постійно піддавався критиці як неповне або неадекватне відображення структурної ієрархії речення.

Упродовж тривалого часу в мовознавстві не було окремо виділено просте ускладнене речення. Сьогодні під поняттям “ускладнене речення” розуміють такий різновид речення, у якому є сукупність двох взаємопов’язаних критеріїв: структурного й семантичного ускладнення предикативної основи речення. О. Новікова дотримується позиції, що у традиційній і сучасній лінгвістиці просте ускладнене речення розглядають з двох боків: синтаксично ускладнене та семантично-ускладнене, причому вони не збігаються [33, с. 6]. Пояснюється це тим, що структурно ускладнене речення є семантично ускладненим, тоді як семантично ускладнене речення не завжди ускладнене структурно.

Дослідниця наполягає на тому, що поняття “ускладнення речення” з синтаксичного погляду пов’язане із концепцією предикативного мінімуму. Це визначення передбачає існування певних синтаксичних відношень, які, незважаючи на їхню різноманітність, можна звести до двох основних типів: 1) додаткова предикативність; 2) внутрішньорядні відношення. Обидва ці типи відношень охоплюють різноманітні значення ускладненого речення, такі як порівняння, зіставлення, включення, виключення, причиново-наслідкові, умови-допущення, одночасність-послідовність, наслідок, а також значення, подібні до пояснення, уточнення, градації та приєднання [33, с. 16].

Кожному з цих основних типів відношень, що ускладнюють речення, – додаткова предикативність і внутрішньорядні відношення, відповідає конкретний набір синтаксичних структур.

Отже, просте речення може мати неелементарну природу, що пов'язана із двома аспектами: синтаксичним і семантичним. Взаємозв'язок між синтаксичною ускладненістю речення і семантичною неелементарністю виражається в тому, що формально ускладнені речення завжди є семантично неелементарними, і обсяг їхнього денотативного змісту перевищує мінімальний.

Поняття простого та ускладненого речення українському мовознавстві є основоположним у розгляді структурних та семантичних аспектів мовленнєвого вираження. Просте речення, у контексті мовознавства, визначається як конструкція, яка включає в себе лише один просторово-часовий блок дії та зв'язаних між собою компонентів, таких як підмет та присудок. Це спрощене висловлення, яке служить основною одиницею мовного вираження інформації в безпосередньому та лаконічному способі.

Вивчення синтаксичної структури простого ускладненого речення є актуальною проблемою в сучасному мовознавстві, що вимагає детального дослідження. Незважаючи на постійний інтерес до питання ускладнення структури простого речення та формування його визначення, ці аспекти залишаються невирішеними. Протягом тривалого періоду вчені зосереджували увагу на дослідженні простого ускладненого речення, спочатку розглядаючи його з точки зору формально-граматичної структури, але сучасні науковці приділяють увагу й семантико-синтаксичному рівневі.

Просте ускладнене речення раніше розглядалося з позиції формально-граматичної структури. Важливим аспектом вивчення цих конструкцій українському мовознавстві є аналіз структури та семантики, а також вивчення їхнього функційного призначення в різноманітних контекстах. Синтаксичні особливості простого ускладненого речення є предметом досліджень з метою

розкриття їх ролі в процесі комунікації та впливу на сприйняття інформації читачем.

В українському мовознавстві акцентується увага на взаємодії синтаксичних конструкцій із семантичним навантаженням, що робить його однією зі сфер вивчення, важливих для розуміння структури та функцій мови в її найближчому зв'язку зі змістом. Такий підхід відкриває можливості для глибокого аналізу семантико-синтаксичних зв'язків, що збагачують загальне розуміння мовної системи та комунікативних засобів української мови.

На цьому етапі еволюції дослідження простого ускладненого речення не займало провідних позицій серед наукових досліджень. Протягом значного періоду в історії мовознавства взагалі відсутнім було концептуальне розуміння цього поняття.

Перші концептуальні основи теорії речення та його поділ на прості та складні розглядаються у праці А. Павловського (1818). Щодо перших відомостей про елементи ускладнення речення, такі як однорідні члени речення, їх можна знайти в джерелах другої половини XIX століття. М. Осадца визначає ці елементи як “стягнені” [див. 27, с. 159].

У другій половині XX ст. спостерігалось визнання та утвердження теорії простого ускладненого речення. У 80–90-х роках з'явився новий розділ у підручниках та монографіях, під назвою “Просте ускладнене речення”, у якому науковці досліджували речення з однорідними членами, відокремленими другорядними членами, вставні та вставлені слова, словосполучення й речення, а також звертання [див. 39, с. 4].

І. Кучеренко стверджує, що прості ускладнені речення не вкладаються виключно в рамки простого, а тому їх у наукових працях та підручничовій літературі виділяють в окремий розряд, який має назву «Ускладнене речення», що виходить за межі простого, але не є реченням складним [29, с. 37].

О. Межов акцентує увагу на тому, що «прямолінійної відповідності між планом вираження (формою) і планом змісту на реченнєвій площині немає, оскільки мінімальна одиниця в синтаксичних умовах реченнєвої структури

втрачає однозначність і відзначається, звичайно, поліфункціональністю. Це привело до того, що відношення між синтаксисом і семантикою, проблема семантичного в синтаксисі виявилася одним із найскладніших питань мовознавства» [30, с. 20].

У ХХІ ст. мовознавці продовжують досліджувати прості ускладнені речення, вирішують дискусійні питання та конкретизують обсяг цього поняття. О. Кульбабська визначає, що ускладнення включає різноманітні синтаксичні процеси, які можна пов'язати узагальнено лише з погляду виходу речення за межі ядерної структури. Різні види ускладнення простого речення мають функційні та конститутивні відмінності, що робить диференціацію синтаксичних процесів – редукації, компресії, транспозиції, модифікації, трансформації тощо – актуальною проблемою в мовознавчій науці [27, с. 156].

Поділяємо думку вчених, що у складі ускладнених речень виявляються утворення, що реалізують певні моделі. Головний член конструкції, виступаючи як член речення основної частини, вводить в речення особливі члени, які виражають неповну і несамотійну предикативність. Ця предикативність базується на предикативності основної частини і виражається за її допомогою. Члени речення, які займають певні позиції в структурі, відрізняються реалізацією згаданої предикативності, другорядною предикацією та другорядним висловленням. Ці особливості характерні не лише для речень із напівпредикативними конструкціями, але й для речень із паралельними членами (однорідними членами).

К. Шульжук, застосовуючи формально-синтаксичний підхід, трактує прості ускладнені речення як “синтаксичні конструкції, в яких присутні однорідні члени речення, або відокремлені члени, вставні та вставлені компоненти, а також звертання” [51, с. 150]. З точки зору семантико-синтаксичного, прості ускладнені речення – це речення із синтаксемами невалентного характеру, які не визначаються семантико-синтаксичною валентністю предиката. У цьому аспекті ускладнення охоплює ширший спектр конструкцій.

Просте формально елементарне речення та просте ускладнене (формально неелементарне) речення відрізняються за складом другорядних членів (синтаксичних позицій), характером синтаксичних відношень, типами синтаксичних зв'язків та формальними засобами будови речення. У процесі субординації відбувається розширення та ускладнення структури речення, коли в елементарне речення вводяться відокремлені синтаксичні одиниці, що виражені дієприкметниками, дієприслівниками, субстантивами або порівняльними, дієприкметниковими, дієприслівниковими, субстантивними зворотами. У цьому випадку кожен такий член включається до речення як синтаксично підпорядкований певному членові елементарної структури. Ускладнення на основі координації фіксується при введенні до монопредикативної одиниці однорідних, уточнювальних, пояснювальних членів.

Отже, формування теорії простого ускладненого речення відбувалося упродовж тривалого періоду, розпочинаючи з середньовіччя і закінчуючи ХІХ ст., коли з'явилися перші дослідження однорідних членів речення та інших ускладнювальних конструкцій. ХХ ст. відзначилося утвердженням термінології та розвитком різних поглядів і концепцій. ХХІ ст. – це період уточнення компонентів простого речення, що ускладнюють його структуру, і виникнення нових теоретичних підходів.

В енциклопедії “Українська мова” подано визначення простого ускладненого речення як “синтаксичної конструкції, що характеризується синтаксичними і семантичними зв'язками та відношеннями, які доповнюють зв'язки і відношення між членами простого неускладненого речення” [26, с. 751]. До ускладнених простих речень традиційно відносять речення з відокремленими членами, однорідними членами, звертаннями, вставними і вставленими компонентами. Таке тлумачення простого ускладненого речення переважає в підручниках та посібниках.

Натомість К. Шульжук пропонує розрізняти прості формально неускладнені та формально ускладнені речення, зосереджуючись на

формальному аспекті. Він визначає формально неускладнені речення як такі, у яких наявні предикативне ядро та супровідні компоненти. Прості формально ускладнені речення, за словами К. Шульжука, характеризуються наявністю однорідних або відокремлених членів речення, а також вставних і вставлених компонентів, звертань.

З точки зору синтаксичної організації ускладнені речення залишаються в межах загального типу простого речення, хоча функційно, і частково, формально, вони наближаються до складних речень.

І. Вихованець розглядає речення як багатомірну одиницю, на основі чого висловлює потребу його вивчення з різних аспектів, ураховуючи всі прояви його функціонування. У його концепції речення складається з чотирьох взаємодіючих ярусів у структурі: власне-семантичного, семантико-синтаксичного, формально-граматичного і власне-комунікативного. Ці яруси взаємодіють між собою, створюючи конкретне речення, і взаємодіють з різними аспектами його змісту і форми [7, с. 64].

Семантико-синтаксичний ярус є формою реалізації власне-семантичного ярусу і базується на формально-граматичному ярусі, який, у свою чергу, є його формою реалізації. Щодо відношень між власне-семантичним і семантико-синтаксичним ярусами, то в елементарних реченнях їх компоненти збігаються, а в семантично ускладнених вони відрізняються один від одного.

Семантично елементарні речення трапляються в мовленні рідко. Здебільшого вони об'єднуються в семантично складні конструкції, які з погляду формально-граматичної структури можуть нагадувати прості речення.

І. Вихованець визначає речення як прості ускладнені структури. З синтаксичного погляду вважаються ускладненими ті речення, «у яких спостерігається одночасна наявність двох основних типів синтаксичних зв'язків: додаткової предикативності та внутрішньорядних відношень» [7, с. 184].

У системі простого речення внутрішньорядні відношення охоплюють різноманітні конструкції, такі як однорідні члени, неоднорідні члени, які

перебувають у сурядному зв'язку, а також конструкції з пояснювальними, уточнювальними та включеними компонентами.

Термін “напівпредикативність” (додаткова предикативність) визначає синтаксичне значення, яке частково збігається з предикативним, але самостійно не утворює речення.

Формально-елементарне та формально-ускладнене просте речення розрізняються за кількома критеріями. Просте речення, визначаючись елементарною формальною структурою, відзначається цією характеристикою лише у випадку наявності в ньому предикативного зв'язку, детермінантних поширювачів предикативного ядра та прислівних поширювачів, функції яких визначаються у складі словосполучення, і дуплексивів. Водночас формально-елементарне речення може бути трансформоване в предикативне ядро.

Ускладнене речення, на відміну від формально-елементарного, характеризується наявністю відносно самостійних синтаксичних позицій, які займають слова або цілісні групи слів. Поширення в ускладненому реченні відбувається за іншим принципом, ніж в елементарній структурі, де поширювач безпосередньо належить до речення.

Зважаючи на вищезазначене, можемо визначити основні ознаки простого ускладненого речення як синтаксичної одиниці. З погляду формально-синтаксичних ознак вони є монопредикативними одиницями, де зміст актуалізує граматична категорія предикативності, перетворюючи синтаксичну конструкцію на одиницю повідомлення, що дозволяє виразити стосунок речення до дійсності.

З точки зору денотативного аспекту вони є поліситуативними, вказуючи на дві або більше ситуації дійсності: основну, розгорнуту в суб'єктно-предикатну структуру, та додаткові (лексикалізовані, побічні), представлені через згортання у формі словосполучень.

Семантико-синтаксично вони представляють собою комбінацію первинної та вторинної предикацій, а також поліпропозитивних простих речень. Останні складають комбінацію основної, реченнево-оформленої

пропозиції з обов'язковими для неї модальною та комунікативною рамами, та вторинних, що функціонують як додатковий «прихований» засіб характеристичної базового предиката.

З комунікативно-функційного погляду вони є поліінформативними одиницями, структурованими на основі закону формально-семантичної економії та спрощення синтаксичних конструкцій. Однак традиційний підхід до проблеми простого ускладненого речення виявляє багато суперечностей, не надаючи однозначності у визначенні ускладнювальних засобів. Головною причиною цього є те, що ускладнення пов'язане виключно з формально-граматичним рівнем і не враховує семантичний чинник, зокрема, семантичну структуру речення.

В українському мовознавстві праці деяких дослідників, зокрема І. Вихованця, К. Городенської та інших, вирішують проблему ускладнення як семантичне явище. Ці дослідження відзначаються тим, що речення розглядається з урахуванням його власне-семантичної, семантико-синтаксичної і формально-граматичної структури, при цьому між ними відсутня однозначна відповідь навіть не зважаючи на те, що аспекти ускладнення простого речення вивчаються протягом значного часу, дослідники розрізняють різні моделі ускладнення.

Речення, за твердженням К. Городенської, є значущим джерелом для генерації синтаксичних одиниць одного рангу, таких як просте ускладнене, складне і просте речення. Та сама семантична структура перетворюється переважно не в одну, а в декілька поверхневих структур складних і простих [9, с. 18]. З точки зору формально-граматичного аспекту складне речення завжди є семантично складним, тоді як просте речення може бути як семантично елементарним, так і складним.

І. Вихованець, А. Загнітко, А. Мойсієнко виокремлюють п'ять моделей, розрізняючи опосередковані другорядні члени, зокрема уточнювальні, від відокремлених членів речення. Класифікація К. Шульжука відображає семантико-синтаксичну модель ускладнення:

1. Речення з однорідними членами.
2. Речення зі вставними та вставленими словами чи конструкціями.
3. Речення із звертаннями, що не перебувають у позиції підмета.
4. Речення із відокремленими членами (або напівпредикативними конструкціями) [51].

Основним типом речення у сфері ускладнення є структура з однорідними членами, що включають у себе всі повнозначні частини мови. Взаємна залежність, спільна віднесеність до “третього члена” та ідентична синтаксична позиція є лише передумовами для формування речень такої конструкції. Саме наявність внутрішнього синтаксичного зв’язку між словоформами, вираженого сполучником або інтонацією, визначає можливість виникнення цієї структури.

Однорідні члени, як структурний та смисловий компонент простого ускладненого речення, характеризуються ідентичністю синтаксичної позиції та однофункційністю. Об’єднані сурядним зв’язком, вони утримують однакові синтаксичні відношення до будь-якого іншого члена речення.

Ю. Чернобров подає докладну історичну довідку про розвиток кожного з типів ускладнень. Учений зазначає, що в українському мовознавстві відомості про однорідні члени речення можна віднайти ще в джерелах другої половини XIX століття. Уперше поняття речення з однорідними членами використовується у працях М. Осадци, який описує їх як стягнені. Цей термін вживають інші граматисти другої половини XIX ст.. В. Коцовський та О. Огоновський використовують термін “стягнені речення” для опису речень з однорідними членами. І. Нечуй-Левицький використовує термін “сукупні або злиті” для опису таких речень, М. Левицький послуговується терміном “зложені речення” для позначення простого ускладненого речення [див. 33, с. 7].

Із 20-х р. XX століття у зв’язку з активізацією досліджень однорідних компонентів з’явилося чимало термінів для їх позначення: однорядні частини речення, різнорідні частини речення, речення з однорядними членами.

Відокремлені другорядні члени речення мають здатність відділятися від основної структури. К. Шульжук розрізняє різні групи таких членів: відокремлені узгоджені й неузгоджені означення, прикладки, обставини та додатки [51].

Відокремлені другорядні члени речення можуть також виступати уточнювальними, які конкретизують поняття та звужують його. Ці уточнювальні члени можуть бути поширеними чи непоширеними. К. Шульжук вказує на такі найпоширеніші відокремлені уточнювальні члени як обставини, виражені прислівниками та іменниками в непрямих відмінках із прийменниками або без них. У деяких випадках можна спостерігати ряди відокремлених уточнювальних обставин, а також уточнювальні означення до обставин місця, часу, неузгоджених означень та прямих додатків. Отже, відокремлені другорядні члени речення, на відміну від невідокремлених, використовуються значно частіше та несуть додаткову інформацію.

Вставні компоненти, що включають слова, словосполучення або речення, представляють собою мовні одиниці, які відтворюють погляд мовця на висловлену ним думку та виражають різні модальні значення, такі як можливості, сумнів та інше. Якщо об'єктивна модальність визначає відношення висловлення до дійсності в контексті реальності та нереальності, базується на протиставленні форм дійсного та ірреального способів, то суб'єктивна модальність ґрунтується на понятті оцінки, яка може бути логічною чи емоційною.

Отже, вивчення компонентів, що входять до складу простого ускладненого речення, розкриває його багатогранність та структурну складність. Можемо зробити висновок, що в сучасному українському мовознавстві наявні два основні підходи до витлумачення поняття «ускладнення»: формально-граматичний та семантичний, який спирається на теорію багаторівневої структури речення, у якій семантична структура займає центральну позицію.

РОЗДІЛ 2

ТИПИ ПРОСТИХ УСКЛАДНЕНИХ РЕЧЕНЬ У РОМАНІ Ю. ВИННИЧУКА “ТАНГО СМЕРТІ”

Ускладнювальними елементами простого речення в романі Ю. Винничука “Танго смерті” є однорідні члени речення, відокремлені члени речення, уточнювальні члени речення, звертання, вставні та вставлені конструкції.

2.1. Прості речення, ускладнені однорідними членами

Аналізуючи однорідність членів речення, багато науковців відзначають такі характеристики однорідності, як ідентичність синтаксичних функцій членів ряду, присутність синтаксичного зв'язку між ними та залежність від головного слова, схожість членів ряду в логіко-семантичному плані, а також однотипність морфологічного вираження.

Поняття однорідності, як уважає О. Новікова, є граматичним явищем, тоді як конструкції з однорідними членами речення – семантично та синтаксично однофункційні чи різнофункційні стосовно головного компонента [33, с. 13–14].

У мовознавстві “однорідність” розглядається у двох аспектах: 1) вказівка на певну близькість і подібність; 2) акцентування на включенні до сурядного ряду (однорідні компоненти, що визначаються як члени сурядної конструкції) [33, с. 18].

Задля визначення членів речення дослідниця Д. Іваницька пропонує звертати увагу на: “1) характер ядерної форми їх вираження; 2) наявний (чи потенційний) синтаксичний паралелізм форм; 3) лексико-граматичні властивості залежного слова; синтаксичне питання” [17, с. 49].

Однорідні члени речення (і головні, і другорядні) презентовано у творі. Вони є необхідними у процесі творення образів, явищ, предметів тощо. Триєдина структура однорідних підметів, які поєднуються між собою

сполучниками та інтонацією, вказує на назви осіб або органів людського тіла: **Я, Йосько і Вольф** зголосилися до війська [6, с. 227]; ...його (Книшеві – М.І.) **очі, вуха і ніздрі** були наготові [6, с. 243].

Почасти вживаються однорідні підмети в поєднанні з повторюваним означенням “золотий”: У нього золота **мама**, золота **бабуся** і золоте **серце** [6, с. 129].

Подвійні підмети вказують на кількість осіб: а) його постійно довбали **моя мама і бабуся** [6, с. 85]; **Вольф і Ясь** стріляють із карабінів [6, с. 231]; У костелі ми побачимо натовп вояків, які квапливо перевдягалися у те, що їм принесли **дружини й діти** [6, с. 249];

б) природні явища: тільки **дим і курява** піднімалися вгору і зволікали все навкруг [6, с. 216];

в) реалії повсякдення: Той суботній ранок не відрізнявся нічим особливим – **сніданок, прогулянка в саду, монолог пані Стефи** [6, с. 73];

г) психологічні аспекти чи абстрактні явища: Тому **життя і творчість** Люцилія покриті для нас серпанком фантазії [6, с. 217]; ... в очах світилася **осторога і недовіра** [6, с. 248]; ... серед біженців панує **голод, хвороби** [6, с. 233].

Трапляється нагромадження підметів, що підкреслюють багатоманіття рослин: Здичавілі **яблуні, груші, сливи й вишні** ... [6, с. 122] або ж назв різних професій: Я любив заходити з мамою до «Атляса» на Ринку, де збиралася дуже цікава публіка, вся львівська богема – **літератори, малярі, музики, актори**... [6, с. 54]; На тих перевозах і переходах заробляли всі – **залізничники, провідники, перевізники, власники стодоли і навіть батьки провідника** [6, с. 305] та назв природних об'єктів: ... щоразу уявляючи, що саме зникає у вустах – **гора, ліс, ріка, замок**... [6, с. 15].

Ще більша кількість однорідних підметів слугує для перерахування назв соціальних груп людей, які населяли Львів: ... а увечері зникав з хати і опинявся там, де збиралася найтемніша еліта міста – **волоцюги, батяри, пиятики, розбишаки і злодюги**... [6, с. 69] та назв осіб за національністю і

родом діяльності: *Більшість складали українці, прості селяни, священники, учителі* [6, с. 307]; для підкреслення різноманітного асортименту: ... *поміж ними красувалися витесані з дерев і розмальовані банани, ананаси, папай, кокоси та інші фіґи з маком* [6, с. 105]; ... *з якої трупи можна скрипки робити, бандури, трембіти і контрабаси* [6, с. 110].

У романі “Танго смерті” частотними є речення, ускладнені однорідними присудками. Засобами вираження однорідності в таких реченнях є інтонація та сполучники. Однорідні присудки пожвавлюють процесуальність дій, подій, які стосується особи: *Четвертий бере в руки скрипку, стає біля них і прислухається* [6, с. 5]; *Надвечір навідався Ярош, і хата уже не пахнула марципанами, він миттю розсахнув усі вікна і двері, вимкнув газ і викликав «швидку»* [6, с. 12]; *Ми звернули увагу на якогось дивного чоловіка, що кілька разів у поспіху вибігав на балкон, зиркав додолю, зникав, зиркав і знову вибігав* [6, с. 31];

б) характеризують явища, процеси: *вогонь продовжував весело облизувати метал, ягоди шумували, булькали, пузирилися і піднімалися, а досягнувши країв мідниці, вибігли на плиту й загасили вогонь* [6, с. 12]; *А в темних пляшках червоніли і жовтіли ягідні соки, закорковані і покриті воском* [6, с. 14]; ... *сон тоді розприскувався, розчинявся і зникав* [6, с. 16]; *І ось нарешті капелюшки розходяться у різні боки і розчиняються серед яток Ринку, а там уже все шумує, гуде, злива голосів хлюпотить, розтікається, перетворюється на різнокрилу какофонію* [6, с. 37].

Однорідні присудки конкретизують дії персонажів, їх фізичний стан, їх життєві позиції тощо: *Ми з мамою сідали собі в куточку, попивали чай і тільки ловили очима і вухами все, що відбувалося* [6, с. 54]; *Ярош притьмом прикрутив до тички дротика, просунув тичку крізь металеву сітку і, наштрикнувши папір, таки добув його* [6, с. 60]; ... *сусід, який лихий, що з небіжчиком ледь собі в очі не лізли у сварках, теж не стримувався і починав схлипувати, рюмсати, а далі вже і ойойкати, і носом сьорбати* [6, с. 65]; *Тоді бабуся брала тріпачку на мухи і ляскала нею по столу, дідусь здригався і*

враз **випірнув** із тої прострації, наче з глибин морських, і **казав**: «Ну, такво-во... а ви кажете» [6, с. 68]; Він ніколи **не виправдовувався, не боронився, а усї бабусинї звинувачення сприймав** як належне [6, с. 70].

Однорідні присудки, що складають цілі ряди, переважають у реченнях: Тепер вони обоє уже **реготали і тішилися**, як малі діти, а, однак, коли **поверталися** від Чортової гори назад до міста, смуток разом із сутінками став непомітно обволікати їх зусібч [6, с. 226]; На Городоцькій **упали бомби і зруйнували** два великі будинки [6, с. 216]; ... піхота **вистрибує, розсипається і ховається** поміж мурами [6, с. 230]; Ярош **узяв папірчик, сховав** до кишені і **вийшов** [6, с. 240]; Однак ми ці знаки **не сприймаємо, не помічаємо, не реагуємо** на них [6, с. 241]; щось **упало, забилося, заляскало, затупотіло**, крізь нерозбірливі звуки відчайдушного ридання проривалися слова [6, с. 243]; Ми **підбігли, висмикнули** кілька тіл і **вивільнили** молодого, ще безвусого, хлопця [6, с. 250]; Я **вибачився, вийшов, обнишпорив** кишені і, на щастя, **знайшов** неоплачену квитанцію за газ [6, с. 315].

В аналізованому романі конструкції з однорідними додатками є доволі уживаними. Вони використовуються на позначення: а) осіб, рослин, природних явищ, тощо: **Вояків і резервістів, готових боронити Львів, багато, але бракує амуніції** [6, с. 232]; ... ніколи не розмовляємо з **птахами, рибами, гадюками, бджолами, метеликами, квітами, деревами** ... [6, с. 241]; ... цього разу про нічний **вітер**, про збиті **яблука**, про **гілки**, що люто морскали шиби і не давали заснути, і про **молитву** до святого Антонія, яка втихомирює бурю... [6, с.73]; І Ярош пригадав, що справді чув серед ночі **шум вітру і шелест** гілля, в саду побачив опалі **яблука** [6, с. 73]; ... під вікнами розкинулися квітники, серед яких гордо тримали варту **соняхи, мальви і жоржини** [6, с. 13]; ... і у всьому – у **хлюпотінні** хвиль, у **шелестінні** дерев, у **тріпотінні** крил, у **сюркоті** стрикоників, у **кумканні** жаб, у **здриганні** гілок, у **мерехтінні** повітря і в **співі** птахів – усюди вони вбачали юрмища душі, які шукали **досконалості і покути**, чули їхні **голоси**, їхній **шепіт** [6, с. 101].

б) продуктів харчування, предметів побуту: *Дорогою Ярош купив знову вино, воду і сир* [6, с. 218]; *Кожен сектор отримав саперську дружину і спорядження* [6, с. 228]; ... *львів'яни волочили старі авта, поламані столи, подірявлені балії й ванни, драбини, балки, двері ...* [6, с. 231]; *Німці бомбардують і грабують наші і ваші села, господарства, маєтки* [6, с. 235]; ... *окремі знахідки вимагали до себе пильнішої уваги, як-от пудло старих дзигарів, вуликів та годинників* [6, с. 13]; з її (тітчаними – І. М.) запасами *круп, цукру, солі, борошна, мила, сірників, розмаїтих закруток* можна було не один рік перебути [6, с. 13]; *Стіни пивниці були обвішані в'язанками часнику, цибулі, червоного пекучого перцю, засушеного кропу і кмину, мішечками з горіхами* [6, с. 14]; *На вулицях Львова можна було купити не тільки кишки, а й паштети, пірники, смажені ковбаски, мамалигу, куликівський хліб, хрумкі булки – кайзерки і штанглі* [6, с. 45]; ... *дітиська приводили в крамницю своїх батьків і купували халву, щербет, козину, фініки, родзинки* [6, с. 106]; *Вранці якісь люди привезли каву, булку з маслом, омлети і мармуляди* [6, с. 305];

в) психологічних станів, абстрактних понять: *Тут він відчув знову той самий панічний страх і бажання* [6, с. 254]; *А нагорі уже чути команду і вимогу здатися* [6, с. 5].

У романі широко представлені речення з однорідними означеннями. Зокрема, ті, які характеризують предмет, явище чи особу з різних боків: ... *то був би інший переклад, вочевидь, сухіший, не такий чутливий і пронизливий* [6, с. 224]; *Темно-бурі знизу і жовті згори клуби диму виднілися з боку головного двірця* [6, с. 216]; *Очі злі, недобрі, писки якісь вугласті, гейби витесані з брили* [6, с. 237]; ... *серед них було дуже мало європейських, здебільшого то були обличчя вилицюваті, обвітрені, худі й недобрі* [6, с. 248]; *вона належала до тих перестарілих дівиць, які внаслідок прожитих на самоті років стають у побуті нестерпними, примхливими і занудними* [6, с. 9]; *Будинок був оточений старим, ще родючим садом, уздовж парканів куйовдилися кущі чепірхатого агрусу, червоних, жовтих і чорних порічок, металевими каркасами зміївся білий і чорний виноград* [6, с. 12–13]; *Вольф був*

здоровилом, старшим за мене на два роки, мало що **високим**, то ще й **грубим**, за такими пампулями, що вух не було видно, рум'янець грав на них, як на ябках, зате ж і **моцний** був [6, с. 19]; Щодо мене, то я не виділявся нічим, не був ані **високим**, ані **курдулем**, не товстим і не худим [6, с. 20]; **Тлусте надуте** обличчя бурячкової барви, **обвітрене й присмажене** сонцем, надзвичайно **живі, проникливі** очі, які будь-якого покупця вмить оцінять з голови до ніг [6, с. 38]; ... із тих вікон вихилялися люди, переважно **цікавські** жінки, **старі й молоді** [6, с. 46]; Там розігрувалися **чудові** концерти і **незаплановані**, але всіма **очікувані** імпровізації [6, с. 54]; ... але його душа, напевно, хотіла б насолодитися востаннє плачем **рідних, близьких і фахової** жалібниці [6, с. 66]. Такі означення служать для змалювання зовнішності персонажа чи внутрішньої характеристики: Йосько мав на любовному фронті проблеми – **маленький, худенький, капловухий** окулярник... [6, с. 91]; Пан директор Цапський – холерно прикра людина, яка належить до породи педантів **прибацаних, в'їдливих і занудних** [6, с. 128]; вона (Власта – М.І.) вся була **просвітлена і сонячна**, і голос мала **медовий, глибокий** [6, с. 115]; Маю для тебе ексклюзив: **чудовий, сексуальний, свіжесенький** труп оперової співачки з янгольським голосом [6, с. 261] або ж узагальненої характеристики народу: ... тато працював в українському часописі і писав статті на історичні теми, в яких щиро вболівав за наш **бідний, нещасний, задрипаний** нарід [6, с. 91]. Однорідні означення автор використовує, щоб показати навколишню красу: ... до того ж ці маки були незвичні – не тільки **червоні й лілові**, але й **білі, рожеві, жовті, бордові** [6, с. 96]; Львів постав перед ним у зовсім **новому світлі, невідомому і казковому** [6, с. 121]; **Теплі, шовкові** вечори осені він любив особливо [6, с. 138]; **Зимне й тепле** повітря перебувають у постійному русі, а ще цей туман [6, с. 170].

Однорідні обставини в романі Ю. Винничука становлять одну з найчисленніших груп. Однорідні обставини вживаються для уточнення різноманітних характеристик: тіло її (Данки – І.М.) в ритмі поезії **гойдалося вперед і назад**, а тоненькими, побілівшими від хвилювання пальчиками, **пробігав**

ледь вловимий тремп [6, с. 224]; звертається до когось цілком конкретного, до когось, хто далеко і близько, на досяг руки або на відстані часу [6, с. 224]; Йосько з нас чотирьох був найменшим, і за віком, і за зростом [6, с. 18]; **Перед Різдом і Великоднем** вітрина мінялася [6, с. 47]; Отже, в людині ув'язнено дві душі: одну – з моменту народження, другу – у зрілому віці [6, с. 102].

Однорідні обставини, виражені іменниками, прислівниками, можуть конкретизувати місце, де відбувається дія: *Ми з того шопкою ходили колядувати і на Замарстинів, і на Личаків, і всюди мали шалений успіх* [6, с. 19–20]; *Нам подобалося гуляти по різних закамарках, маленьких вуличках* [6, с. 20]; ... *чи то блукаючи зі своїми учнями за містом, лугами й лісами ...* [6, с. 101]; *Звідтоді кожен урок відбувався в іншому місці Львова – у Стрийському парку, на Високому Замку, на Кайзервальді, на Личаківському цвинтарі, на Кортумовій горі...* [6, с. 210]; *прийшли із Замарстинова, з Клепарова, Личакова, Левандівки* [6, с. 229]; *пірнали в села або йшли далі на Тернопіль чи Станіславів, а там – до румунського кордону* [6, с. 215]; *двома батальйонами атакували з Цетнерівки і Погулянки* [6, с. 236].

Отже, однорідними є головні та другорядні члени речення в романі Ю. Винничука. Однорідні члени речення є найбільш уживаними компонентами-ускладнювачами. У романі переважають речення з однорідними головними членами речення (підметами та присудками) для номінації осіб, станів, предметів, речей та відтворення динаміки дій, виконуваних процесів. Однорідні головні члени речення є обов'язковими у структурі речення, на відміну від другорядних членів речення, які Ю. Винничук вміло комбінує з метою увиразнення тексту, надання йому експресивних та емоційних відтінків.

Поширеною є група другорядних членів речення, зокрема означень та обставин, які трансформують речення, надаючи йому різноманітних атрибутивних і причинових відтінків.

2.2. Прості речення, ускладнені відокремленими членами

Уперше термін “відокремлення” розкривається у праці О. Пешковського [див. 12, с. 23]. Відокремленими варто вважати другорядні члени речення, інтонаційно та позиційно виділені від інших, невідокремлених членів речення, які утворюють окрему синтагму.

У сучасному мовознавстві наявні різні підходи до проблеми речень із відокремленими другорядними членами. І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська вважають, що «вчення про відокремлені члени речення недостатнє, бо в ньому звертається головна увага на інтонаційно-сміслові аспекти цього явища, тобто обґрунтовується, по суті, пунктуація» [43, с. 132]. Вони зауважують, що дієприслівники і дієприслівникові звороти можуть набувати різних обставинних відтінків у значенні, «не перетворюючись на обставини, як про це раніше думали, а зберігаючи певну автономність щодо присудка» [43, с. 135]. Ці вчені Чернівецької синтаксичної школи окремо розглядають речення з пояснювальнo-уточнювальними зворотами, які теж не визначають як члени речення, бо вони не входять до складу моделі, а тільки поширюють її на рівні комунікативного вживання [43, с. 140].

А. Загнітко розглядає ці конструкції як речення з опосередкованими компонентами, виділяючи серед них такі, що характеризуються або повторним значенням, або уточненням [22, с. 568–569]. Відокремленими можуть бути другорядні члени речення. Розглянемо типологію відокремлених членів, запропоновану К. Шульжуком.

Відокремлені узгоджені означення. У реченнях вони виражаються одиничними прикметниками та дієприкметниками, прикметниковими та дієприкметниковими зворотами. Досить часто ці компоненти є однорідними.

Відокремлені неузгоджені означення трапляються порівняно рідко. Часто узгоджені та неузгоджені відокремлені означення поєднуються в реченні. Відокремлені прикладки в мовленні реалізуються постійно.

Відокремлені обставини. Найчастіше вживаними є обставини, виражені одиничними дієприслівниками і дієприслівниковими зворотами. Лише в окремих випадках (коли дієприслівник набуває значення прислівника) одиничний дієприслівник може не відокремлюватися. У решті випадків дієприслівник і дієприслівниковий зворот відокремлюються.

Інколи в реченні функціонує декілька відокремлених обставин, виражених дієприслівниками і дієприслівниковими зворотами. Часто вживаються обставини, виражені прийменниково-іменниковими зворотами. Їх відокремлення чи невідокремлення є факультативним. Найчастіше відокремлюватися будуть обставини часу, умови, причини, допусту, мети.

Відокремлені додатки. Виражаються іменниками в сполученні з прийменниками *крім, окрім, oprіч, замість, включаючи, виключаючи, не рахуючи, поряд з, на відміну від, за винятком* та ін. Такі додатки означають включення предмета (у широкому розумінні цього слова) до ряду інших або його виключення чи виділення з ряду інших [див. 51].

У романі “Танго смерті” речення з відокремленими членами менш поширені. Відокремлені додатки використовуються для надання уточнення: *Я, крім снігової баби і хлібних кульок, ще ніц не ліпив* [6, с. 80]; *Крім декана, у кабінеті сидів ще якийсь чоловік* [6, с. 284]; *Личаківський цвинтар засипаний бомбами, особливо пантеон Оборонців Львова* [6, с. 228]; *Кожному можна таке побажати, особливо в наш тривожний час* [6, с. 264]; *Проте, на відміну від лицарів, голови не лежали в безруху* [6, с. 288].

Відокремлені означення, виражені одиничним дієприкметником, використовуються в романі для підсилення виділеної частини: *Знесилені, падаємо на стриху на якісь мішки і старі меблі* [6, с. 311].

Відокремлені означення, виражені дієприкметниковим зворотом, характеризують і уточнюють різноманітні ознаки предметів та осіб: *Двері до помешкань мали тоненькі прорізи, прикриті мідними пластинами з написом «Listy», у які легко протискалися газети й листи, аби за мить хляпнути на підлогу* [6, с. 95]; *Сенсацією в науковому світі стали його підручник і словник*

арканумської мови, **видані у Львові** [6, с. 23]; *Кожен у нас знайде затишне дубове чи соснове помешкання, вистелене білим мереживом з фензелями, і китицю квітів* [6, с. 114]; ... *а поруч продавали соняшникове та гарбузове насіння, присмажене на вогні* [6, с. 42]; *Бійтеся лихих слів, сказаних про вас* [6, с. 167]; *Ще й зараз у грудні відбувається фестиваль, присвячений пам'яті Румі* [6, с. 184], *Під час релігійної церемонії дервіші, зодягнені у біле вбрання* [6, с. 184], *а найбільшу славу мали «майові» – золотисті, хрумкі, залиті пишною солянкою і густо посипані маком* [6, с. 43].

У романі трапляються відокремлені означення, виражені прикметниками: *Наприкінці червня 1937-го вона приїхала знову, засмагла й усміхнена* [6, с. 115]; *Львів поставав перед ним у зовсім новому світлі, невідомому і казковому* [6, с. 121];

Ю. Винничук широко послуговується конструкціями з поширеними та непоширеними відокремленими прикладками. Непоширена прикладка стосується особового займенника: *А ми, невдячні, часами нарікаємо, що життя коротке, а декому хотілося б жити вічно* [6, с. 67]; *Уявіть собі, я, львів'янин, ніколи там не бував* [6, с. 121]; *Це ми, науковці, пов'язані певними умовами і мусимо покладатися на тверді докази* [6, с. 179].

Поширеною в аналізованому романі є відокремлена прикладка, що стоїть після пояснюваного слова і конкретизує його, надає додаткову інформацію: *Його батько, а мій прадід, був учителем греки і латини і назвав сина Люцилієм* [6, с. 68]; *Але Йоськів тато, пан аптекар, сказав, що його син буде грати на бандурі* [6, с. 78]; *Пан Байкурт, який там працює, мій родич* [6, с. 180]; *У національній бібліотеці в Стамбулі працює мій знайомий, він письменник* [6, с. 180]; *Застерігаємо вас, українці, перед новими підступами тевтонів, одвічних ворогів слов'янського племені* [6, с. 235].

Трапляються відокремлені прикладки, що стоять після пояснюваного слова та стосуються власної назви: *А ще в моєї мами був брат, священник, що мав парафію на Замарстинові, називався отець Мирослав, але я його кликав просто «вуйцьо»* [6, с. 66]; *Ось тут написано: видає себе за Зельмана*

Мількера, єврея, який загинув у Янівському концтаборі [6, с. 312]. Подекуди фіксуються прикладки, виражені власною назвою з уточнювальним значенням, при загальній назві: *Бо Голда найняла для Йоська учителя івриту, пана Каценелєнбогена* [6, с. 80].

Трапляються випадки нагромадження прикладок, що є власними назвами. Такі відокремлені прикладки конкретизують наймення осіб та міст: *Наші матері – Влодзя Барбарика, Голда Мількер, Ядзя Білєвіч і Ріта Єстер – зазнайомилися у десяту річницю Базару* [6, с. 18]; *Солдати міст: Тернопіль, Галич, Рівне, Дубно* [6, с. 236].

За допомогою поширених відокремлених прикладок автор конкретизує посаду персонажа чи його здібності: *Однак мама не дала мені пропасти і потягнула до пана Цапського – директора знаменитого Оссолінеуму* [6, с. 127]; *Вернигора – легендарний пророк, який жив у ХІХ сторіччі, а Михальда – дуже популярна перед війною віщунка, яка жила в біблійну епоху* [6, с. 298], пояснює значення назви предмета: *Прачка брала мило фабрики Шіхта, клала білизну на «пральку», або ж «маглівницю» – широку дошку з рифленої бляхи в дерев'яній рамі* [6, с. 45], дає характеристику особі: *Його колега комісар Міхал Кайдан – значно тупіший і прямолінійніший* [6, с. 190].

Прикладки, які приєднуються за допомогою слів *тобто, а саме, за родом, як-от, чи:* – *Ти син героя і небіж героя, тобто мій* [6, с. 68].

Відокремлені обставини, виражені одиничним дієприслівником, повідомляють про додаткову дію, причину, час, умову: *Помітивши, що Ярош здивувався, пояснила* [6, с. 219]; *Драбина, вібруючи, немилосердно скрипіла і вгиналася під моєю вагою* [6, с. 152]; *Орхан, почувши, чого прагнуть Ярош і Курков, був здивований* [6, с. 180]; *Дехто з них, думаючи, що перебуває у безпеці...* [6, с. 213]; *Ми провели їх поглядами, спостерігаючи, як вони зникають у мряці* [6, с. 214]; *Газети й далі зберігають спокій, переконуючи, що цей факт не повинен давати підстави для занепокоєння* [6, с. 235]; *Ярош відразу погодився, запідозривши, що це, мабуть, входить у якийсь попередньо обумовлений з батьком сценарій* [6, с. 273]; *На вулиці завагалась, роздумуючи,*

куди йти, врешті подалася у скверик неподалік, і **сівши на лаву**, замислилась [6, с. 326]; **Увійшовши**, завмирає, потім з подивом дивиться Мількер [6, с. 354].

Продуктивною щодо використання в романі є відокремлена обставина, виражена дієприслівником зворотом: *Туристи, **запідозривши шахрайство**, стали пориватися до печери* [6, с. 69]; *Піднімаючись вгору Стрийською, я минав дівчат і хлопців, яких бачив на Фіялковій* [6, с. 196]; *Я отетерів, **раптом усвідомивши**, що насправді жодного кашкета не маю* [6, с. 196]; *Упоравшись із порядками, він сів на канапу біля вікна і розгорнув нью-йоркське видання роману Томаса Пінчона «Gravity's Rainbow»* [6, с. 74]; *Увімкнувши комп'ютер, він швиденько перекинув файли на флешку і вручив дівчині* [6, с. 76]; *Ми йшли собі оддалік, **лизькаючи морозиво**, за хвилю і Ясь до нас приєднався* [6, с. 81].

Такі відокремлені обставини надають додаткову характеристику описуваній події, явищу, ситуації, поведінки персонажів тощо: *Пан Каценелєнбоген уже тримався за живіт, **витанцьовуючи «тумбалалайку»**, а з вуст його вилітало сичання* [6, с. 82]; *Пан учитель був морально вбитий і знівечений, **здогадавшись**, яку йому свиню підсунули кляті дітиська* [6, с. 82]; *Ба більше, **розвернувши дзеркала в протилежному напрямку**, можна було б зазирнути у своє майбутнє* [6, с. 143]; *І тепер, **приклавши до скелі вухо**, можна почути, як півень співає* [6, с. 219]; *Напередодні один п'яничка, **заночувавши в полі**, почув чортячу нараду* [6, с. 219]; *Вольф розсміявся, **погладжуючи щетину на обличчі**, – ми таки добряче позаростали* [6, с. 251]; *Вольф вийняв ножика і, **розпоровши йому мундира**, вивільнив руку, ми помогли йому стягнути шани і чоботи* [6, с. 252]; *Солдатське вбрання Зельман спалив, **пошкодувавши тільки кирзаци і ремені**, з яких передбачливо познімав металеві пряжки з зірочками* [6, с. 264]; *І тоді нові мешканці, **палаючи жагою помсти**, виламували паркет і розпалювали ним грубки* [6, с. 304]; *Я вийшла, **траснувши дверима**, а щойно перегодом второпала, що він мав на увазі* [6, с. 285].

Найчастіше в розгляданому романі відокремлені обставини, виражені дієприслівниковим зворотом, вживаються на початку речення: **Вийшовши від**

батька, Марко пригорнув Данку за талію і запитав... [6, с. 85]; *Читаючи рукопис, Ярош не раз ловив себе на дивному і незбагненному до кінця відчутті, раптом в уяві виникали цілком зримі образи* [6, с. 120]; *Угледівши мене, вона кинулася мені в обійми з такою пристрасстю, ніби нас єднали неймовірні сили кохання* [6, с. 205]; *Переночувавши в стодолі, ми довідалися, що мусимо чекати* [6, с. 305].

Менш поширені в романі “Танго смерті” відокремлені обставини, які функціонують у середині речення: *І вона, полегшено зітхнувши, кивнула, злегка зарум'янившись* [6, с. 122]; *Я біг, долаючи перешкоди, і пильно прислухався* [6, с. 174]; *Кожен, зустрічаючи того пана, буде робити якийсь рух* [6, с. 190–191]. У реченні *Тиждень перед тим гуділи такі самі сирени, сповіщаючи місто про атаку німецьких літаків, але то була лише навчальна тривога* [6, с. 214–215] обставина виконує функції попередження.

Ю. Винничук використовує відокремлені обставини наприкінці речення: *Бібліотеку зачиняють о восьмій, ти міг назвати будь-який час, починаючи з сьомої тридцять* [6, с. 207]; *... усміхнулася пані Конопелька і з таємною міною, перед тим роззирнувшись* [6, с. 208]; *От і я вбираю їх, ідучи на першу здибанку* [6, с. 220].

Відокремлені другорядні члени речення можуть бути уточнювальними (пояснювально-уточнювальними зворотами). Уточнювальні члени речення конкретизують поняття, звужують його. Вони бувають поширеними і непоширеними. Уточнювальними можуть бути всі члени речення, крім підмета [51, с. 164 – 165].

І. Вихованець класифікує уточнювальні конструкції як “опосередковані другорядні члени речення” [7, с. 26]. У цих конструкціях уточнювальні елементи пов'язані з граматичною основою речення опосередкованим синтаксичним зв'язком. І. Вихованець визначає їх як синтаксично нерівноправні, оскільки один з них (залежний) підпорядкований опорному. Відокремлені другорядні члени речення «можуть бути уточнювальними (пояснювально-уточнювальними зворотами)» [див. 51, с. 164].

Найпоширенішими відокремленими уточнювальними членами речення, на думку К. Шульжука, є «обставини, виражені прислівниками та іменниками в непрямих відмінках із прийменниками або без них. У деяких реченнях трапляються ряди відокремлених уточнювальних обставин; уточнювальні означення до обставин місця, часу, неузгоджених означень, прямих додатків» [51, с. 165].

Відокремлені уточнювальні члени речення конкретизують і розширюють зміст висловлення, узагальнюючи його значення. Наприклад, уточнювальна обставина місця: *Ярош піднімався на самий верх, на третій поверх, де було двоє дверей до помешкань, а вгорі – металеві двері на стрих* [6, с. 94]; часу: *Атентат плануємо завтра, 13 серпня* [6, с. 191]; *Уночі, з понеділка на вівторок, запанувала раптова тиша, уже не траскали двері, не тупотіли кроки, не чути було голосів і гуркоту моторів* [6, с. 310]; *30 червня, у понеділок, німці вже вступили до Львова* [6, с. 319]; уточнювальні означення: *У пана Кнофлика була красуня дружина, значно молодша за нього, вона нагадувала мені Венеру Мілоську* [6, с. 114]; *Її батько був товстуном з великою, круглою, як м'яч, головою, яку він дбайливо вибрив* [6, с. 272].

Отже, відокремлені другорядні члени речення (означення, різновид означення – прикладка, обставини, виражені дієприслівниковими зворотами) представлені в романі з різною продуктивністю. Продуктивними є відокремлені обставини, які письменник уживає для увиразнення опису місця, ситуацій, пейзажів тощо.

2.3. Прості речення, ускладнені вставними конструкціями

Вставні слова, словосполучення, речення є одним із найпоширеніших засобів вираження суб'єктивної модальності [51, с. 166]. Вставні конструкції вводять у речення, щоб передати ставлення мовця до повідомлюваного.

Якщо об'єктивна модальність є ознакою будь-якого речення, передає відношення висловлення до дійсності у плані реальності і нереальності,

ґрунтується на протиставленні форм дійсного та ірреальних способів, то в основі суб'єктивної модальності лежить поняття оцінки (логічної, емоційної) [див. 31, с. 127].

У синтаксисі української мови вставні слова, словосполучення і речення віднесено до синтаксично ізольованих частин речення, котрі є частиною речення за змістом, але синтаксично не пов'язуються з жодним членом речення і через це функціонують поза синтаксичними зв'язками між членами речення [51, с. 66].

І. Слинько та Н. Гуйванюк під вставними компонентами розуміють такі “форми, які вводяться в речення на семантико-комунікативному рівні для вираження ставлення до повідомленого з погляду його ймовірності чи неймовірності, емоційної оцінки, ступеня звичайності, способу оформлення думок, активізації співрозмовника тощо” [43, с. 166].

А. Загнітко в “Теоретичній граматиці української мови” зазначає, що вставні конструкції можуть бути викликані змістом усього речення чи окремого слова, мати відомості або зауваження про щось, що зіставляється або протиставляється тому, про що йдеться в основному реченні [22, с.16].

А. Мойсієнко на семантичному рівні вставні слова, словосполучення і речення розглядає як: 1) компоненти зі значенням достовірності, упевненості, категоричності; 2) компоненти на позначення непевності, сумніву, припущення; 3) компоненти, в основі яких – емоційно позитивна чи негативна оцінка; 4) компоненти, що вказують на звичайність (постійність), обмежену тривалість (непостійність) повідомлюваного у висловлюванні; 5) компоненти, що вказують на спосіб об'єктивації вираженої думки; 6) компоненти, що виражають безпосереднє звернення до особи, привносячи інтимізуючий, довірливий тон у висловлювання; 7) компоненти зі значенням логічного виділення, підкреслення, вмотивування, послідовності вислову [32, с. 139–140].

Класифікацію функцій вставних конструкцій подав І. Вихованець. Ним було виокремлено дев'ять функцій, зокрема такі:

- 1) тлумачення слів та виразів основного висловлювання;

2) уточнення змісту основного висловлювання загалом або окремих його компонентів;

3) вираження загального поняття, сенс якого конкретизовано в основне речення;

4) пояснення за допомогою приєднання нової думки, що поглиблює та розвиває зміст основного висловлювання;

5) вираження емоційно-оціночного ставлення до будь-кого або чогось;

6) пояснення власних імен осіб та їх прізвищ або найменувань неживих предметів;

7) передача зауважень автора, що вводяться у пряме мовлення та вказують на поведінку того, хто говорить у момент промови або на його душевний стан;

8) передача якісно-емоційної оцінки висловлювання;

9) покликання на використане автором літературне джерело [7, с. 178].

В аналізованому романі Ю. Винничука наявні вставні компоненти різних семантичних груп. Вставні слова *звичайно*, *дійсно*, *правда* виражають значення упевненості в тому, про що повідомляється, і вживаються в романі часто: – *Звичайно*, – погодився Ярош [6, с. 194]; *Я, звичайно*, музику люблю, але ніколи не прислуховувався до вуличних музикантів [6, с. 314]; *Але, звичайно*, мене не атлас цікавив, а те, що говорилося у мене за спиною [6, с. 213]; *Хоча, звичайно*, підглядала і в підрядників [6, с. 220]; *Ну, що ж, професор – це, звичайно*, краще, ніж той молодий вертихвіст [6, с. 347].

З таким самим значенням вживається лексема *справді* (синонімічна до *дійсно*, *насправді*): *І, справді*, який сенс ішачити [6, с. 11]; *Справді*, ієрогліф «к2» можна читати як «кайте» – каже [6, с. 289].

Вставне слово *правда* є найбільш уживаним у романі, за допомогою нього автор акцентує увагу на достовірності сказаного: *Правда*, інколи трапляються випадки, коли після стресу в людини прокидаються приспані знання [6, с. 98]; *Правда*, й тут мої кумплі давалися знаки [6, с. 111]; це слово може виражати ймовірність виконання чи здійснення чогось: *Правда*, прийдеш

на цей світ не сам, а в образі близнюків [6, с. 147]; **Правда**, Йосько ще попрохав мене написати слова приспіву до танга [6, с.179], підтверджувати інформацію про когось чи щось: **Правда**, одна жінка раптом заговорила іспанською, до того ж астурийським діалектом [6, с. 242]. Емоційному підсиленню фрази сприяє введення до вставної конструкції частки ж: – **Правда ж**, вона найкраща? – запитав Марко, тепер уже дивлячись йому у віч [6, с. 253].

Вставне слово *правда* може вживатися в середині речення: *А небавом Руся знайшла іншу жертву, **правда**, знову з-поміж викладачів університету* [6, с. 27]; *Я, **правда**, не читав, але хотів у вас запитати: серед її персонажів часом не траплявся вам скромний працівник СБУ* [6, с. 244]; *Йосько, **правда**, вагається, але їхня мама пакує речі* [6, с. 330]; *Батько в неї, **правда**, не митник, але заступник начальника залізниці, теж не помка до ровера, не?* [6, с. 350].

У кінці речення слово *правда* виконує функцію уточнення в питальному реченні: *Ви здивовані, **правда**?* [6, с. 78]. Хоча ця лексема може виражати значення достовірності, упевненості та навіть категоричності.

Подекуди в романі вживається вставне слово *щоправда*, яке виражає значення уточнення щодо висловленої інформації: *Вони, **щоправда**, найважчі, але ви їх заграєте* [6, с. 246]; *Тут він, **щоправда**, не був достатньо щирим, бо усе ж таки похоронна церемонія відрізнялася залежно від побажань клієнта* [6, с. 114]; ***Щоправда**, я здогадався про це з виразу її обличчя і нервових рухів та затраснув книгу і поклав на місце* [6, с. 145].

Значення невпевненості, припущення та сумніву виражає в романі модальне слово *мабуть*: ***Мабуть**, лише ця жінка її чула... не повністю ... але маки ... маки ...* [6, с. 243]; ***Мабуть**, саме так виглядають і легендарні базари Близького Сходу* [6, с. 43]; – ***Мабуть**, і у вас інколи виникали такі відчуття, що ось те-то й те-то уже з вами відбувалося* [6, с. 100]; ***Мабуть**, потім перевдягнувся у цивільне* [6, с. 13]; ***Мабуть**, ви з лікарні вийшли* [6, с. 281]; *Ти, **мабуть**, її краще знаєш* [6, с. 243]; *Ви, **мабуть**, ще не знаєте, яка прикра подія трапилася сьогодні вранці* [6, с. 133]; *Мені, **мабуть**, увижається, –*

пробурмотів я, – але там щось схоже на море [6, с. 170]; Ви ж, мабуть, чули про нього? [6, с. 241].

З таким самим значенням вживаються в аналізованому романі власне модальні слова *мабуть, либонь*, прислівник з модальним значенням *можливо* та слова, однорідні з формами дієслова, *може, здається*, які передають значення невпевненості або припущення. Мовець виражає припущення щодо повідомлюваної інформації через вставний компонент *можливо*: *Можливо, що той скандал і не був безпідставним [6, с. 72]; Можливо, вдасться відтворити мелодію [6, с. 211]; Хоча, можливо, це й назвати захопленням важко [6, с. 273]; Можливо, розгадка криється там [6, с. 300]; Можливо, також вам допоможе цей диск [6, с. 211]; Можливо, це все лише фантастика, казочка для дурників, а можливо, й ні [6, с. 244]; Можливо, я все зіпсувала [6, с. 161]; – Можливо, це не найкраще місце для розмови, – проказав підполковник [6, с. 167]; Можливо, тому що не сидів з ними, а стояв поруч і грав на скрипці [6, с. 104]; Можливо, вони нам підкажуть точніше розташування того, що ми шукаємо [6, с. 155].* Такі речення вказують на непевність у висловленні думок або подій.

Модальний прислівник *можливо* може вживатися в середині речення і надавати невпевненості стосовно того, про що повідомляє мовець: *З'ясувалося, що старий музикант, можливо, і досі живе десь на Клепарові [6, с. 75]; Хоча, можливо, бреше [6, с. 300],*

У романі власне модальне слово *либонь* використовується для передавання сумніву чи непевності: *Либонь, ви уже помітили, що вся моя родина була якимось чином пов'язана з тамтим світом [6, с. 109].*

Досить продуктивним у вживанні в розгляданому романі є вставне слово *може*, яке також передає семантику невпевненості, припущення стосовно того, про що повідомляє мовець: *Може, у нього підрізани крила сказав Йосько, а я відповів, що тоді ми його заберемо з собою [6, с. 21]; Може, вона лікується, а, може, ні, – казав, хитаючи головою [6, с. 111]; Може, як вихрестилися, то це буде найкращий вихід [6, с. 329]; Може, вас пригостити чаєм або кавою? [6, с. 99]; Може, ще хто буде вмирати, то нехай би йшли до мене [6, с. 110];*

Може, і мені так пощастить [6, с. 225]; *Може, ти її знаєш* [6, с. 2]; – *Може, заїдемо ще в супермаркет на шампанське?* [6, с. 85]; *Може, вам справді варто носити окуляри?* – усміхнувся Ярош [6, с. 289]; *Але, може, це така тактика – стенув плечима Вольф* [6, с. 233]; – *Ходіть зі мною, може, він там – у костелі* [6, с. 248].

На позначення непевності, припущення, сумніву або навіть категоричності в романі функціують вставні слова *здається* та *здавалося*: *Здається, нічого особливого* [6, с. 97]; *Здається, ми близькі до істини* [6, с. 211]; *Здається, можу, – кивнув хлопець* [6, с. 250]; *Здається, вона ваш відданий друг* [6, с. 283]; *Вам, здається, пора, чи не так?* [6, с. 195]; *Але, здається, відвороту немає* [6, с. 346]; *Здавалося, що це вже в його житті було* [6, с. 266].

Непевненість у тому, що повідомляється, припущення виражають вставні слова *певно, напевно, видно, боюсь*: *Певно, за дівчатами бігаєш?* [6, с. 137]; *Певно, не в лікарів, не* [6, с. 114]; *Ви ж, напевно, теж упізнали мелодію* [6, с. 243]; – *Ти, напевно, звернув на неї увагу, – сказав Марко* [6, с. 39]; *Видно, там, у Палестині, їх чекає справжній рай* [6, с. 337]; *Боюсь, що дуже примітивно поясню* [6, с. 99].

З видільно-доповнювальним значенням фіксується в романі конструкція *між іншим*: *Між іншим, я помітила, що ти жодного разу не звернувся до нього «тату»* [6, с. 85]; *Між іншим, це і є тема нашої розмови* [6, с. 283]; – *Це, між іншим, одна з найбільших загадок природи: чому в кожного, хто б їх не готував, деруни виходять інакші* [6, с. 290].

Вставне слово *зрештою* вживається в романі з декількома значеннями, зокрема, може виражати висновок щодо повідомлюваного: *Зрештою, такі стосунки задовольняли обох* [6, с. 39]; *Зрештою, чого він очікував?* [6, с. 225] та порядок висловлень, їхній зв'язок, підкреслення найбільш значущих частин: *Зрештою, кожен з оркестрантів пережив такі самі жахіття* [6, с. 341]; *Та, зрештою, хіба ви не розумієте, що рано чи пізно вами зацікавляться інші розвідки* [6, с. 241].

Вставне слово *власне* вживається для уточнення повідомлюваного: *Власне, тоді й випала нагода зустрітися друзям, бо я вже* [6, с. 341]; *Я, власне, шукаю* [6, с. 173]; *Тоді, власне, ми й зустрілися з Яськом* [6, с. 344].

Значну групу в романі “Танго смерті” складають вставні компоненти, що виражають безпосереднє звернення до особи, привносячи інтимізуючий, довірливий тон у висловлювання [32, с.151]. Вставні конструкції, утворені на основі дієслів другої особи однини та множини *знаєш* і *знаєте*, вживаються в романі з метою привернути, зосередити увагу співбесідника, викликати довіру, певні почуття: *Знаєш, ми з Данкою збираємося одружитися* [6, с. 253]; *Знаєте, Данка надто емоційна* [6, с. 273]; *Але, знаєте, вона грала постійно, безперестанку* [6, с. 314]; *Я, знаєте, глибоко вивчав це питання* [6, с. 299]; *Так, знаєте, ніжно-ніжно, щось мене вгортає, мов лялечку шовкопряда* [6, с. 314].

Звернення до співрозмовника з метою привернути увагу передається низкою інших вставних конструкцій (*видите, бачите, вам скажу, уявляєте, якщо чесно*): *Бо то, видите, хочуть вирахувати, дармоїдів* [6, с. 61]; – *Бачите, ми не все ще розшифрували* [6, с. 300]; – *Ну, бачте, мені спочатку доведеться чимчикувати до стелажа № 1739* [6, с. 156]; *Горілка і хліб зі салом – то я, вам скажу, най мене Бог вибачає, наша трійця* [6, с. 63]; – *Уявляєш, який ти героїчний вигляд будеш мати?* [6, с. 92]; *Хоча, якщо чесно, я завів того зошита не так для себе, як для мами* [6, с. 87–88],

У мовній структурі роману трапляються вставні конструкції, які виражають емоційне ставлення мовця до певної ситуації. Переважно такі конструкції містять розмовний відтінок. Наприклад, вияв інтересу передається за допомогою вставного слова *цікаво*: *Цікаво, то чоловік чи жінка* [6, с. 31]; *Цікаво, куди вона так квапилася?* [6, с. 194]; *Цікаво, що вдома Анастасія поводитася дуже скромно і скидалася на більше затуркану мовчазну жінку* [6, с. 287].

Вставні конструкції, зафіксовані в романі, здатні передавати найрізноманітніші емоційні смисли, виражати почуття щастя, радості, здивування, співчуття, болю, жалю, печалі тощо [32, с. 143]. Найчастіше

вживаються фразеологізовані прийменниково-іменникові сполуки на жаль і на щастя: *На жаль, я не знайомий з його працями* [6, с. 194]; *На жаль, уся документація у 1991-му перейшла до Москви* [6, с. 301]; *На жаль, для Йоська така афера могла б закінчитися трагічно* [6, с. 329]; *На жаль, марно, бо тіло занесли до авта разом із простиралом, і тлум розчаровано й важко зітхнув* [6, с. 31]; *На жаль, її знищив вибух* [6, с. 345]; *На щастя, Люцій умів мовчати і не виносив з королівської палати жодних інших вражень, крім згадок про дивовижний праліс на стінах* [6, с. 345]; *На щастя, та родина, яка там поселилася, перейнялася моєю долею* [6, с. 345]; *Зельман, на щастя, перед тим ще й привіз кілька мішків одягу з розбомбленої крамниці, то проблеми з тим не було* [6, с. 263–264]; – *А я одного разу в капцях вийшов з хати, але, на щастя, схаменувся на вулиці* [6, с. 220].

Уживаючись на початку речення, вставне слово *шкода* виражає почуття жалю: – *Шкода, що не маємо такого мосту, як у Нью-Йорку, сказала Ріта, – там стрибають у воду мало не щодня* [6, с. 31] або припущення невпевненості у сказаному: *Боюсь, що дуже примітивно пояснюю* [6, с. 99].

У романі представлена група вставних слів, які вказують на джерело повідомлення: *Каже, що ще не завершив дослідження* [6, с. 300]; *Але вона не має терпцю, каже, що краще заграти вже не зможе* [6, с. 325]; *Кажуть, через трагічне кохання* [6, с. 31]; *Кажуть, він студіював трактати інквізиції про різні методи тортур* [6, с. 190]; *Вона, кажуть, занадто відверта у своїх творах* [6, с. 245]; *Як відомо, ми уже два тижні регулярно відстежуємо його шлях з праці додому і з дому до праці* [6, с. 190].

Досить часто з цим значенням вживається вставний компонент *мовляв*: *А, мовляв, потому знову буде правовірною жидівкою* [6, с. 329]; *Мовляв, готовий попрацювати для історії міста* [6, с. 313]; *Мовляв, у нас же ж зараз нова помітна, згладжуємо усі гострі кути з Росією, а тут знову – Катинь, розстріл в'язнів, більшовицький терор* [6, с. 297].

Вставні слова у романі виражають процеси мислення: – *Думаю, це для нас найкращий вихід, – казала вона мені* [6, с. 330]; *Гадаю, він не буде проти,*

якщо доведеться йому лежати під кобітою? [6, с. 280]; *Гадаю*, він, як представник такої високомистецької родини, мусить володіти неабияким естетичним смаком [6, с. 110]; *Пригадую*, якось ми з матінкою снідали [6, с. 28]; *Надіюсь*, голови наші не постраждають? [6, с. 286]. Як бачимо, вставні компоненти в аналізованому романі слугують для вираження складного процесу формування людської думки, яка підпорядковується реалізації комунікативних потреб.

Виразниками формування наслідку, висновку, зв'язку з попереднім висловлюванням є модальники, які формують висновкове значення, – *отже*, *загалом*, *значить*: *Отже*, я не помилюся – не послухати, а таки увібрати [6, с. 99]; *Отже*, Львів за ще оце все відповідальності не несе [6, с. 123]; *Отже*, тепер нас чекає слідчий експеримент [6, с. 134]; *Отже*, ми шукаємо одне й те саме [6, с. 161]; *Отже*, читати треба якомога швидше, намагаючись, проте, не пропускати жодної сторінки, ані жодного слова, інакше вся твоя праця піде намарне [6, с. 148], *Отже*, того вечора я маю прийти на вулицю Фіялкову [6, с. 188], *Отже*, та книга не проклята? – поцікавився Ярош [6, с. 243]. У цих реченнях спостерігаємо, що для встановлення логічного зв'язку між різними частинами тексту, вставне слово *отже* надає їм структурованості і логічної послідовності.

Вставлені речення – це речення, які вставлені в інше речення, але не пов'язані з ним граматично [цит. за. 24, с. 74]. У традиційному вченні висловлено панівний погляд на чужорідність вставлених конструкцій, яка виявляється у їх розгляді як елементів, що відокремлені від граматичного зв'язку з іншими складниками речення-висловлення. Їхня неспорідненість асоціюється з тим, що ці конструкції, за вказівкою традиційного підходу, не взаємодіють граматично з іншими частинами речення, оскільки не відповідають на логічні питання, що постають від іншими членами речення. Чужорідність виражається у відокремленості позицій, інтонаційному виділенні та граматичному виокремленні в межах структури речення [22, с. 48].

Вставлені конструкції розглядали П. Дудик [16], І. Житар [23], А. Загнітко [21], Н. Ковальська [24], А. Мойсієнко [32], О. Новікова [33], О. Слюсар [44], Н. Янко [53]. Вставлені конструкції за своїм граматичним статусом є різного роду синтаксичними одиницями, включеними в певну реченнєву (текстову) структуру з метою додаткового повідомлення, пояснення чи уточнення, побіжного зауваження щодо загального висловлювання або окремого його компонента [32, с. 162]. Якщо вставні конструкції в реченні можуть займати будь-яку позицію щодо цілісної структури (препозицію, інтерпозицію, постпозицію), вставленим (уже за характером семантичної інтенції) не властиве передувати основному реченню [32, с. 163].

О. Новікова наголошує й на суттєвій різниці між пунктуаційними знаками, які сигналізують про вставні і вставлені компоненти. Для вставних притаманні коми (зрідка – тире), а вставлених – тире та дужки. Вставлені одиниці виявляються більш самостійними та віддаленими від суб'єктивно-модальних значень, які є характерними для вставних конструкцій. Численні додаткові зауваження та асоціативні доповнення не завжди безпосередньо пов'язані з основним повідомленням [33, с. 144].

В аналізованому романі вставлені конструкції переважно приєднуються до основної частини речення за допомогою сурядних сполучників. Такі конструкції передають додаткові, побіжні повідомлення: *Звідкись із глибини – **чи то зі стелі, чи то з-під підлоги** – стала пробиватися тиха спокійна музика, присутні припинили гомоніти, відклали кальяни і горнята й наготувалися до чогось, що було їм добре відоме* [6, с. 186]; *Хоча ви мене можете запитати, навіщо він мені такий здався, але я вам скажу – **і то власне і є моя найбільша таємниця**, – така вже моя доля, я берегла свою цноту для нього і таки зберегла* [6, с. 131]; *Співали і наші батьки, мужньо підставивши груди під рій кулеметних куль, а потім їх – **і мертвих, і ще живих** – закидали землею, а селяни ще довго опісля згадували про те, як земля ворушилася* [6, с. 17].

Вставлена конструкція конкретизує опис місця, акцентуючи на деталях: *Єдине, що збереглося недоторканим, – це хвіртка, яка веде в патіо, –*

внутрішнє подвір'я, – і ще саме патіо зі столиками під парасольками [6, с. 125], вживається для уточнення описуваного предмета: *Ярош перегорнув кілька сторінок, серед різноманітних візерунків – переважно метеликів, пташечок, квіточок і витких стебел – красувалися виписані каліграфічним почерком вірші або такі штудерні сентенції* [6, с. 14]. Вставлена конструкція може доповнювати і уточнювати зміст цілого речення: *Людська душа, покинувши тіло, через якийсь час – а це може бути і за рік, і за двадцять чи за тридцять років – народжується знову в новому тілі, але вона про своє попереднє життя нічого не пам'ятає* [6, с. 98].

За допомогою вставлених простих речень письменник уводить додаткову інформацію в основне речення: *Ось навіть ці стелажі, – він постукав пальцем по дереву, – навіть вони не зовсім тупі, як вам здається* [6, с. 186], уточнюючи спосіб передачі інформації: *Абисте знали, – перейшла вона на шепіт, – що тут уже не один заблукав у цих паперових нетрях* [6, с. 130].

Подекуди письменник за допомогою вставлених конструкцій, які виділені дужками, подає додаткову інформацію, яка привертає увагу читача: *Але якби хтось виявився настільки спритним, що розгорнув би цю книгу так рвучко, що букви ще не встигли б розбігтися, і піймати таким чином одне-єдине слово (не має значення навіть, котре саме), то це б відразу підкорило книгу, і вона б дозволила себе прочитати* [6, с. 148] або ж уточнює зміст, поданого в основному реченні висловлювання: *його матусю натхненно відплакала наша бабця, а гомерівським стилем (не плутати з гомеричним) оспівала в некролозі моя мама* [6, с. 127].

Отже, вставлені конструкції інтегровані в реченнєву чи текстову структуру з метою додаткового інформування, пояснення або уточнення. Також вони можуть включати побіжні зауваження, спрямовані на загальне висловлення або окремий його компонент. Суб'єктивну модальність виражають вставні слова, словосполучення, рідко прості речення.

2.4. Прості речення, ускладнені звертаннями

До компонентів-ускладнювачів простого речення належить звертання, яке граматично не пов'язується із членами речення. К. Шульжук подає таке визначення: «Звертання – інтонаційно виділений компонент речення, що називає істоти чи персоніфіковані предмети, яким адресоване мовлення» [51, с. 171].

Звертання – це органічний складник частини речення та висловлення загалом як комунікативного акту, оформлений у кличному відмінку (зрідка без нього). Категорія звертання активно аналізується в українському мовознавстві, де розглядаються базові поняття і виявляється прагматичний зміст звертань у комунікативних ситуаціях, включаючи як усне спілкування, так і художні тексти. Варто відзначити, що в сучасній лінгвістиці існують різні підходи до визначення статусу та функційного навантаження звертань.

У окремих дослідженнях було обґрунтовано можливість граматичного зв'язку звертання з реченням та виконання у певних випадках, зокрема в поєднанні з наказовим способом дієслова, функції підмета в кличному відмінку (І. Кучеренко, І. Вихованець, А. Загнітко). Це трактування можна повністю прийняти. Найбільш докладно питання звертань в українській мові розглянув М. Скаб у своїй монографії “Граматика апеляції в українській мові” [42].

М. Скаб у численних дослідженнях здійснив комплексний граматичний та прагматичний аналіз мовних засобів апеляції (привертання уваги адресата мовлення та спонування його до сприйняття інформації) [цит. за 14 с. 92].

Залежно від того, чи мовець просто виділяє адресата з-поміж інших осіб, чи називає особу з особливою інтонацією, чи хоче підкреслити соціальний статус, вікові особливості або рангові відношення тієї особи, до якої звертається, можна виділити три функції: номінативно-контактну, етикетну, вокативну. Саме цю класифікацію покладено в основу практичної частини нашої роботи.

Окремої уваги заслуговують риторичні звертання – ті, які не розраховані на безпосередню увагу адресатів. Вони стосуються відсутніх осіб, тварин, птахів, неживих предметів. Такі звертання виконують не комунікативну функцію, а використовуються з певною стилістичною настановою.

Функційні вияви звертань можуть бути різноманітними залежно від комунікативної ситуації. Також необхідно враховувати, що звертання як актуальний компонент ситуації в одному вживанні може реалізувати кілька функцій, які актуалізуються залежно від конкретного комунікативного завдання.

Важливою функцією звертання є номінативно-контактна функція, яка може поєднувати в собі емоційно-оцінні, експресивні можливості найменувань адресата мовлення. В її функційний вияв включено не лише виділення адресата мовлення, а й встановлення та утримання контакту з адресатом [14, с. 93].

У мовно-комунікативному континуумі звертальна номінація обіймає різні предмети, явища дійсності. Звертання вказують на власні назви людей (імена, прізвища, по батькові); назви спорідненості і свояцтва; назви осіб за родинною, соціальною, національно-етнічною ознакою; назви осіб за певними характеристичними ознаками (зовнішніми, внутрішніми, позитивними, негативними). Номінативно-контактна функція є не метою, а способом адресації [див. 32].

У романі Ю. Винничука “Танго смерті” звертання активно використовуються як у препозиції, інтерпозиції, так і постпозиції. За допомогою звертань письменник привертає увагу читача до висловленої інформації. Засвідчуючи емоційно-вольовий аспект мовника, звертання виконують дві ключові функції: апелятивну та експресивну. Апелятивна функція знаходить вираження у формальних взаємодіях. У літературному й розмовно-побутовому мовленні звертання не лише покликані адресувати висловлення адресатові, але й відображають ставлення мовця до нього [14, с.93].

Важливим аспектом звертань є їхнє номінативне використання, яке може об'єднувати емоційно-оцінні та експресивні можливості для найменування адресата мовлення. Звертання у препозиції слугує встановленню контакту з адресатом: *Народе український!* [6, с. 69]; *Мій Йосьо!*[6, с.28]; *Голдо! Голдо! Голдо!* [6, с. 29]; *Ріто! Ріто! Ріто! – Ядзю! Ядзю! Ядзю!* [6, с. 29]; – *Йоселе, передай мамі, жи іда заміж виходить* [6, с. 137]; *Ай, Йоселе! Йоселе! Та куди ти сунеш?* [6, с. 137]; *Гей, Люцилію!* – *зукала вона в небо, заливаючись сміхом* [6, с. 225]; – *Ну, Йосько!* [6, с. 93]; *Геле!* [6, с. 263]; – *О-ой, Тео!*[6, с. 319].

У звертаннях до Бога персонажі вкладають різний спектр настроїв: від подиву, радості до смутку і благання: *Боже, Боже, скільки я через нього намучилася, і що я тільки в тих кишнях не знаходила!* – *зітхала вона* [6, с. 71]; *Боже! І ти це тільки зараз мені кажеш?* [6, с. 203].

Такі звертання засвідчують глибокі емоційні стани персонажів, проєктуючи внутрішній світ героїв: – *Боже, я ніколи не думала, що у Львові ще можна знайти таку дику місцину* [6, с. 123]; *Боже, яка радість!* [6, с. 262]; *Господи!* – *вишиптує він і визирає у вікно* [6, с. 354]; *Слава Тобі, Господи, я таки ще сповна розуму, вважаючи його за духа* [6, с. 132]; – *Слава Тобі, Господи, я таки ще сповна розуму, вважаючи його за духа* [6, с. 132]; – *Ой, Господеньку!* [6, с. 321]; *Господи, Господи,* – *шепотів я* [6, с. 323]. Найчастіше письменник використовує непоширені звертання, виражені одним словом. Рідше Ю. Винничук послуговується поширеними звертаннями, які виражені іменниками у кличному відмінку і виражають емоції мовця: – *Боже мій!* – *театрально заломила руки Данки* [6, с. 291].

Повторюване звертання слугує підсиленню дії мовця стосовно іншої особи: *Пані Лесьова! Пані Лесьова!*– *почувся голос Шимовоної* [6, с. 28]; у звертанні до лікаря простежується терміновість: – *Пане дохтір!* – *вже з вулиці зукала Хомикова* [6, с. 61].

В інших звертаннях апеляція до співрозмовників відбувається за визначенням характеру ситуації: – *Пані Голдо, як ся маєте?* [6, с. 36]; – *Пане Мількер, чи можна біля вас?* – *прокинув його з задуми дівочий голос* [6, с. 138];

– *Пане Торба*, – сказав я, узявши пана Торбу під руку [6, с. 112]; – *Ну, не будемо їх надалі відволікати, ходімо, пані Влодзю* [6, с. 130]; – *Ой, пані Ріто, нашо вам той клопіт* [6, с. 37]; *Ану-ну, пані, гляньте лише*, – казав я вдові, – *чи виглядав ваш чоловік ліпше за життя?* [6, с. 111].

Звертання до осіб за родинною ознакою представлені окремими назвами спорідненості і свояцтва: – *Матусю*, – казав я, – *невже у вас більше ніякого діла нема?* [6, с. 34]; – *Мамо! Мамо! Що я бачив!* – закричав хлопець [6, с. 234]; – *Мамуньцю злата!* [6, с. 230]; *Синочок!* [6, с. 127].

У романі трапляються у функції звертання імена у зменшувально-пестливій формі, однак є низка звертань, які демонструють різну емоційну динаміку: а) виражають теплоту, ласку та ніжність:– *Дорогий Йосичку!* [6, с. 177]; *Орчику! Ріднесенький!* – тут вона (Міля – уточнення М. І.) в розпуці заломила руки і настільки театралью заголосила, що я й сам ледве не заридав [6, с. 205]; – *Адельцю!* – перебила її бабуся-сунічка [6, с. 203]; *Орцю! Ясю!* – гукала з кухні Голда [6, с. 334]; *Юрасику мій!* [6, с. 321]; – *Горобчику*, – *щебече матуся*, – *ти вже прокинувся?* [6, с. 129]; – *Ти, Яську*, до себе не заходь, я сам мамі піду скажу [6, с. 311]; – *Та, Славцю*, *ще не пізно!* [6, с. 166]; *За що тебе, Мілю?* [6, с. 323]; – *Доброго ранку, сплюху!* [6, с. 168];

б) наказ дорослого, показуючи стосунки матері та сина: – *Йоселе! Йоселе! Марш до хати!* [6, с. 51].

Для підтримки мовного контакту використовують звертання в складі речення в постпозиції. У звертанні вже закладено майбутню конфліктну ситуацію, яка виражається специфічними словами: – *Закрий клапочку, ти, пультата ропухо!* – гаркнув чоловік роздратовано [6, с. 52]; – *Добрийдинь, куї коханє!* [6, с. 71].

Є тип звертань, які використовують для підтримки контакту та поваги до людини: – *Як ся маєте, пане Йосине?* – засміялася до нього жінка [6, с. 165]. Звертання, яке містить невдоволення однієї особи стосовно іншої: – *Які вивіски, тумане!* [6, с. 153]. Звертання, які містять докір чи невдоволення особою, є метафоричними і, як правило, замість назв людей у таких звертаннях

вживаються назви явищ природи, назв тварин, риси яких уособлюють певні персонажі: – *Чи не хочеш ти, скурчий бичу, сказати, що пожертвував собою заради нас?* [6, с. 306]; – *Ото коза! Ото коза!* [6, с. 324]; – *Вставай, кабане, – сказав цілком лагідно Кайдан* [6, с. 202].

У романі трапляються звертання, які становлять усталені конструкції, етикетні висловлювання на кшталт: – *Слава Україні!* [6, с. 319]; – *Шановна пані,* – звернувся до них Кайдан [6, с. 205]; *Любий читачу!* – писалося там [6, с. 148]; *Дорогий Йосичку!* [6, с. 177]. Згадані апелятивні конструкції дають змогу виокремити функції звертання, зокрема етикетну, емоційно-експресивну, оцінно-характеризувальну.

Звертання, виражені іменником, фіксують певну особу, до якої адресоване мовлення: *Тебе, камераде, мені послали шестикрилі херувими* [6, с. 261]; *І що я вам нині вповім, миряне!* – почав однієї неділі промовляти отець Мирослав [6, с. 66]; *Ходімо, сину!* [6, с. 32].

Поширеним у романі є спосіб звертання до осіб на ім'я, що характеризує розмовно-побутове мовлення, відтворене у діалогах.

Звертання в інтерпозиції часто виступає зв'язною ланкою між відомим і новим. Звертання можуть вказувати на:

а) адресатів мовлення, зрідка пейоративні форми звернення (кабане): – *Йди, хлопче, і не вертайся. А вернешся – вб'ю* [6, с. 126]; – *А до котрої ти, кабане, був у бібліотеці?* – запитав комісар, вхопивши мене за обшлаг и поставивши на ноги [6, с. 202]; – *Вибачте, маестро, що я вас потурбувала* [6, с. 138]; *А ви, юначе, уже знаєте, кілька дзюрок має кобіта?* [6, с. 131];

б) імена, прізвища та прізвиська персонажів разом з етикетною формою ввічливості *пан, пані* (*пане Жміховскі, пані Конопелько, пані Влодзю, пане Йосипе, юначе*): – *Ой, пані Славцю, як корова по телетах**, – пожартував старий [6, с. 165]; – *Авжеж, пане Жміховскі,* – відказує той так само тихо, – *ми їм накажемо постояти на одній нозі* [6, с. 213]; *А ви, пані Конопелько, ознайомте Орця з його новими обов'язками* [6, с. 130]. У постпозиції звертання використовуються для привернення уваги до мовця: – *Гут, гут, пані Влодзю!*

[6, с. 36]; *Як ся маєте, пане Йосипе?* – засміялася до нього жінка [6, с. 165]; – *Ану-ну, пані, гляньте лише, казав я вдові, чи виглядав ваш чоловік за життя ліпше?* [6, с. 197]. Ці звертання сприяють створенню живого та емоційного характеру мовлення, що є важливим для художнього тексту.

Трапляються звертання, виражені формою називного відмінка: – *Ну, свинтус!* – хитаю я головою [6, с. 93]; – *Пане Сальомон, я хочу запитати, який задовгий у вас телефонічний дріт?* [6, с. 118]; – *Так, пане Дундякевич, можете йти,* – кивнув директор [6, с. 134]; *Ай, Ріта!* – аж сплеснула руками Голда [6, с. 260].

Отже, звертання є важливим компонентом як речення, так і висловлення, що визнається органічним та водночас специфічним елементом мовної структури. У романі Ю. Винничука використовуються як непоширені (*Яську! Матусю! Синочок!*), так і поширені звертання (*пане Йосипе, пані Слацію*). Звертання містять різноманітні конотації, як-от: позитивні – *Любий читачу! Адельцю! Юрасику мій!* і негативні – *Ото коза! Кабане*, які є необхідним складником комунікативного акту. За допомогою звертань відбувається апеляція до осіб з певною метою (спонукання, наказ тощо).

ВИСНОВКИ

У ході дослідження простого ускладненого речення в романі Ю. Винничука “Танго смерті” нами було з’ясовано, що цей тип речень є важливою ознакою індивідуального стилю письменника і досить продуктивно використовується в романі.

У романі представлені такі види ускладнень: однорідні члени, відокремлені члени, вставні і вставлені одиниці, звертання.

Однорідні члени як ускладнювальний компонент простого речення у романі найяскравіше представлені рядами присудків, які характеризують динамічні процеси. Такі присудки, як правило представляють нагромаджені ряди (*І ось нарешті капелюшки **розходяться** у різні боки і **розчиняються** серед яток Ринку, а там уже все **шумує, гуде, злива голосів хлюпотить, розтікається, перетворюється** на різнокрилу какофонію); фізичний стан персонажів (*Сусід, який лихий, що з небіжчиком ледь собі в очі не лізли у сварках, теж **не стримувався і починав схлипувати, рюмсати, а далі вже і ойойкати, і носом сьорбати**); дії персонажів (*Щось **упало, забилося, заляскало, затупотіло**, крізь нерозбірливі звуки відчайдушного ридання проривалися слова) тощо.***

Відокремлені члени речення, представлені додатками, означеннями, прикладками, обставинами. Відокремлені означення, виражені дієприкметниковим зворотом, характеризують і уточнюють різноманітні ознаки предметів та осіб (*Двері до помешкань мали тоненькі прорізи, **прикриті мідними пластинами з написом «Listy»**, у які легко протискалися газети й листи, аби за мить хляпнути на підлогу; Під час релігійної церемонії дервіші, **зодягнені у біле вбрання**).*

Ю. Винничук широко послуговується конструкціями з поширеними та непоширеними відокремленими прикладками (*Застерігаємо вас, **українці**, перед новими підступами тевтонів, одвічних ворогів слов’янського племені; А*

ще в моєї мами був брат, **священник**, що мав парафію на Замарстинові, **називався отець Мирослав**, але я його кликав просто «вуйцьо».

За допомогою поширених відокремлених прикладок автор конкретизує посаду персонажа чи його здібності (*Однак мама не дала мені пропасти і потягнула до пана Цапського – **директора знаменитого Оссолінеуму**; Його колега комісар Міхал Кайдан – **значно тупіший і прямолінійніший***). Уточнювальні відокремлені члени є менш уживаними у романі. Вони конкретизують і розширюють зміст висловлення, узагальнюючи його значення. (*Ярош піднімався на самий верх, **на третій поверх**, де було двоє дверей до помешкань...; Уночі, **з понеділка на вівторок**, запанувала раптова тиша, уже не траскали двері, не тупотіли кроки, не чутно було голосів і гуркоту моторів*).

Частотними в романі є прості речення зі вставними та вставленими конструкціями (*здається, між іншим, щоправда, звісно, добре, либонь, можливо*). Природно, що письменник у романі “Танго смерті” доволі часто вживає такі конструкції, оскільки вони виконують типові функції – уточнення, розширення чи роз’яснення уже відомої інформації. У романі зафіксовані вставні слова, які виражають достовірність висловлювання – *справді, правда, щоправда, звичайно* (*І, **справді**, який сенс ішачими; **Правда**, Йосько ще попрохав мене написати слова приспіву до танка*); невизначеність, сумнів – *мабуть, можливо, може, либонь, здається* (***Мабуть**, саме так виглядають і легендарні базари Близького Сходу; **Можливо**, вони нам підкажуть точніше розташування того, що ми шукаєм; **Либонь**, ви уже помітили, що вся моя родина була якимось чином пов’язана з тамтим світом; **Ходіть** зі мною, **може**, він там – у костелі*); згоду – *звичайно, зрештою* (***Зрештою**, кожен з оркестрантів пережив такі самі жахіття*); звернення до мовця – *знаєте, чуєте, видно, бачте, бачите, уявляєш, якщо чесно, Вам скажу* (***Знаєш**, ми з Данкою збираємося одружитися **Уявляєш**, який ти героїчний вигляд будеш мати?; **Горілка і хліб зі салом** – то я, **вам скажу**, най мене Бог вибачає, наша **трійця***) емоційне ставлення – *цікаво, на жаль, на щастя, шкода, боюсь,*

вибачте, пробачте, добре (Цікаво, куди вона так кватилася?; На жаль, її знищив вибух; На щастя, та родина, яка там поселилася, перейнялася моєю долею); трапляються вставні слова, які вказують на джерело повідомлення – *кажуть, говорять, надіюсь, як відомо, мовляв (Кажуть, він студіював трактати інквізиції про різні методи тортур; Надіюсь, голови наші не постраждають?; Мовляв, готовий попрацювати для історії міста),* виразником формування наслідку, висновку, зв'язку з попереднім висловлюванням є модальник, який формує висновкове значення, – *отже (Отже, тепер нас чекає слідчий експеримент).*

Вставлені конструкції в романі створюють ефект увиразнення, вживаючись у різних позиціях у реченні. Такі ускладнені компоненти інтонаційно цілісні та містять типові розділові знаки, які сигналізують про важливість внесення додаткової, але важливої інформації

У романі “Танго смерті” Ю. Винничук широко послуговується звертаннями (*Господи! Сонечко! Пане Жміховскі, пані Конопелько, пані Влодзю, пане Йосипе, юначе*). Домінують звертання до осіб та до Бога, передаючи певну модальну оцінку та своєрідне інтонаційне забарвлення (*Ай, Йоселе! Йоселе! Та куди ти сунеш?; Боже, Боже, скільки я через нього намучилася, і що я тільки в тих кишнях не знаходила! – зітхала вона; Ану-ну, пані, гляньте лише, – казав я вдові, – чи виглядав ваш чоловік ліпше за життя? Господи, я таки ще сповна розуму, вважаючи його за духа*).

Використовуючи прості ускладнені речення, Ю. Винничук зосереджує увагу реципієнтів на характеристиці персонажів, предметів, докільця тощо. За допомогою однорідних головних і другорядних членів речення відбувається розгортання подій, станів, динамічність описуваної ситуації, художнє увиразнення предметів і явищ, які розгортають опис і відтворюють львівську атмосферу.

Уживання простих ускладнених речень не лише відображає майстерність письменника, але й стає необхідним елементом для конструювання художнього образу та відтворення внутрішнього світу персонажів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєва С. Г. Структурно-семантична типологія речень із сурядним компонентом. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. Луцьк, 2013. Вип. 1. С. 3–8.
2. Алексеєва С. Г. Структурно-семантичні типи сурядних комплексів у простому ускладненому реченні. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 7. С. 113–118.
3. Барчук В. М. Концептуальні параметри таксису. *Українська мова*. 2013. № 1. С. 39–50.
4. Беценко Т. П. Конструкції зі звертаннями – текстові універсалії в думовому епосі. *Філологічні науки*. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2005. С. 3–7.
5. Вакуленко Г. М. Функціонально-стильові особливості речень з однорідними членами речення в романах Івана Багряного. *Література та культура Полісся*. Ніжин : НДУ імені Миколи Гоголя, 2019. Вип. 96. № 13. С. 214–221.
6. Винничук Ю. П. Танго смерті : роман. Харків : Фоліо, 2022. 364 с.
7. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ : Наукова думка, 1992. 224 с.
8. Величко Н. М. Поняття звертання та його функції із лінгвістичного погляду. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон : Видавничий дім “Гельветика”, 2017. Вип. 4. С. 22–28.
9. Городенська К. Г. Дери́вація синтаксичних одиниць : монографія. Київ, 1991. 192 с.

10. Городенська К. Г. Граматичні норми української літературної мови і сучасна практика професійної спільноти. *Дивослово*. 2017. № 04 (721). С. 40–45.
11. Григорчук І. Використання львівського сленгу в романі Юрія Винничука “Танго смерті”. *Магістерський науковий вісник*. Тернопіль, 2018. Вип. 30. С. 73–75.
12. Грозян Н. Ф. Означення як другорядний член речення : структурно-семантичний і стилістичний аспекти. *Лінгвостилістичні студії*. Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2018. Вип. 9. С. 23–33.
13. Дзядик Ю. І. Однорідні присудки у загальній теорії про предикатні синтаксеми. *Науковий вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності “Львівський філологічний часопис”*. Львів, 2019. № 6. С. 73–78.
14. Дмитрієва Д. М. Функційно-комунікативні вияви звертання в сучасній українській прозі (на матеріалі романів А. Кокотюха та С. Жадана). *Вісник Донецького національного університету*. Вінниця : Донецький національний університет, 2015. № 1–2. С. 91–97.
15. Дуброва О. М. Статус однорідних присудків у сучасній лінгвістиці. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Budapest, 2019. Issue : 190. P. 15–17.
16. Дудик П. С. Просте ускладнене речення. Вінниця : Вид-во Вінницького держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського, 2002. 335 с.
17. Іваницька Н. Л. Теоретичний синтаксис української мови (формально-граматична структура простого речення; члени речення. Вінниця : Вид-во держ. пед. ун-ту імені М. Коцюбинського, 1999. Ч. 1. 155 с.
18. Євтушина Т. О. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис словосполучення і простого ускладненого речення : навч. посіб. Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 188 с.

19. Єрмоленко С. І. Лінгводидактичні засади вивчення простого ускладненого речення на філологічного факультету у педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... к. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2009. 21 с.
20. Завальнюк І. І. Другорядні члени речення як поширювачі структурної основи речення : критерії та прийоми розмежування неморфологізованих форм. *Філологічний дискурс*. 2020. Вип. 10. С. 228–238.
21. Загнітко А. П. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис простого ускладненого і складного речення (Теоретико-навчальний комплекс). Донецьк : ДонДУ, 1994. 204 с.
22. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
23. Житар І. В. Семантичні різновиди вставлених речень (на матеріалі наукового та публіцистичного стилів української мови). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 7. С. 170–175.
24. Ковальська Н. А. Вставні та вставлені конструкції в текстах сучасного економічного дискурсу. *Вісник Харківського національного університету імені В. В. Каразіна*. Харків : Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. Вип. 73. С. 73–76.
25. Комарова З. І. Формально-синтаксичні і семантико-функціональні параметри дієприслівникових зворотів у структурі речення : автореф. ... дис. канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2008. 20 с.
26. Кононенко В. І. Ускладнене просте речення. *Українська мова : енциклопедія* / редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. С. 751.
27. Кульбабська О. В. Граматичний термін поняття «просте ускладнене речення». *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Бердянськ : Вид-во БДПУ, 2014. Вип. 4. С. 156–165.

28. Кульбабська О. В. Просте ускладнене речення в контексті лінгвістичного знання. *Синтаксис української мови: хрестоматія: у 2-х ч. / упор. : А. Мойсієнко, В. Чумак, С. Шевель. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2019. Ч. 1. С. 296–310.*
29. Кучеренко І. К. Логіко-синтаксична природа речень з однорідними членами. *Мовознавство. 1976. № 4. С. 29–37.*
30. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
31. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій. Луцьк : РВВ “Вежа” ВДУ ім. Лесі Українки, 2004. 393 с.
32. Мойсієнко А. К. Сучасна українська мова. Синтаксис простого ускладненого речення : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : ДП “Вид. дім «Персонал»”, 2009. 208 с.
33. Новікова О. О. Просте ускладнене речення в сучасній українській літературній мові : структура, семантика : автореф. дис. ... д-ра філол. н. : 10.02.03. Луцьк, 2021. 36 с.
34. Новікова О. О. Основні принципи розмежування вставних і вставлених конструкцій. *Науковий вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності “Львівський філологічний часопис”*. Львів, 2020. № 8. С. 140–146.
35. Остроушко О. А. Конструкції з однорідними членами речення у структурі текстів українських замовлянь. *Література. Фольклор. Проблеми поетики : зб. наук. праць / гол. ред. Г. Ф. Семенюк, відп. ред. А. В. Козлов [та ін.]. Вип. 33. Ч. I. Київ, 2009. С. 328–333.*
36. Підкуймуха Л. М. Мовне життя Львова в художніх текстах Юрія Винничука. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”*. Острог : Вид-во НУ “Острозька академія”, 2019. Вип. 7 (75). С. 125–128.

37. Плющ М. Я. Проблема відокремлення і відокремлених компонентів речення (семантико-синтаксичний і комунікативний аспекти): навч. посіб. Київ: Вид-во НПУ імені Н. П. Драгоманова, 2010. 92 с.
38. Пономаренко В. П. Історичні та сучасні тенденції розвитку категорії звертання в індоєвропейських мовах. *Мовознавство*. 2008. №. 4–5. С. 92–100.
39. Радіонова Т. М. Статус, семантика і функції ряду в структурі простого речення: автореф. ... дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 2004. 19 с.
40. Русакова О. В. Таксис простого ускладненого речення в сучасній українській літературній мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук.: 10.02.01. Івано-Франківськ, 2013. 20 с.
41. Рябокінь Н. О., Торба О. А. Мовна одиниця “звертання”: основні аспекти лінгвістичного вивчення. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Полтава: Видавництво Державного закладу “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, 2022. № 2 (350). С. 14–24.
42. Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові. Чернівці: Місто, 2002. 272 с.
43. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. *Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання*: навч. посібник. Київ: Вища шк., 1994. 670 с.
44. Слюсар О. Ф. Вставні та вставлені (парентетичні) конструкції в польській мові: теорія досліджень та практика викладання. URL: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2015/Philologia/4_185679.doc.htm (дата звернення: 19.06.2023).
45. Тютюма Т. С. Типологічні вияви простого ускладненого речення крізь призму дидактичного аспекту. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Бердянськ: Вид-во БДПУ, 2019. Вип. 2. С. 310–318.
46. Христіанінова Р. О. Подвійний присудок у сучасній українській мові. *Типологія та функції мовних одиниць*: наук. журнал на пошану члена-

кореспондента НАН України Івана Романовича Вихованця. Луцьк, 2015. № 2 (4). С. 237–249.

47. Христіанінова Р. О. Типологія присудків у сучасній українській мові. *Типологія та функції мовних одиниць* : наук. журнал. Луцьк, 2016. № 1 (5). С. 182–201.

48. Цівун Н. М. Періоди зі структурою простого ускладненого речення (на матеріалі творчості Максима Рильського). Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. URL : https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2260/28_Tsivun.pdf?sequence=1 (дата звернення : 12.07.2023).

49. Чернобров Ю. В. Еволюція українських термінів на позначення головних членів речення : ономаσεологічний аспект. *Система і структура східнослов'янських мов*. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 8. С. 49–57.

50. Чернобров Ю. А. Історія термінів на позначення другорядних членів речення в українському мовознавстві. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах* : зб. наук. праць. Київ : Нац. авіац. ун-т., 2016. Вип. 33. С. 162–173.

51. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ : ВЦ “Академія”, 2004. 408 с.

52. Шульська Н. М., Громик Ю. В., Зінчук Р. С. Структурні особливості простого ускладненого речення у творчості Галини Пагутяк (за матеріалом роману “Радісна пустеля”). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. Вип. 3 (91). С. 76–83.

53. Янко Н. О. Просте речення (синтаксис і пунктуація) : навч.-метод. посібник. Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2010. 36 с.

54. Beedham C. *Language and Meaning : The structural creation of reality*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2005. 228 p.

55. Müller S. Complex Predicates: Verbal Complexes, Resultative Constructions, and Particle Verbs in German. *Studies in Constraint-Based Lexicalism* No 13. Stanford : CSLI Publications, 2002. 468 p.
56. Nuger J. Building Predicates : The View from Palauan. *Studies in Natural Language and Linguistic Theory*. Springer, 2016. 330 p.
57. Richards J. C., Schmidt R. W. Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics. Abingdon : Taylor & Francis Group, 2011. 656 p.
58. Rothstein S. Predicates and their Subjects. *Studies in Linguistics and Philosophy*. Kluwer Academic Publishers. Springer, 2008. 372 p.

